ଶବ୍ଦରୂପ

ସ୍ୱରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ

ଯେଉଁ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ଅନ୍ତରେ ସ୍ୱର ବା ଅଚ୍ ଥା'ନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱରାନ୍ତ ବା ଅଜନ୍ତ କୁହାଯାଏ । ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ କେତେକ ନିର୍ବାଚିତ ସ୍ୱରାନ୍ତଶବ୍ଦକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ବା ତତ୍‌ସଦୃଶ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କଲାବେଳେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସେମାନଙ୍କର ମୂଳ ସ୍ୱରୂପର ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ ନାହିଁ । ମୂଳ ଶବ୍ଦରେ ସୁପ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗ କରାଯାଇ 'ପଦ' ନିର୍ମାଣ କରାଯାଏ । ସେହି ପଦର ପ୍ରୟୋଗଯୋଗ୍ୟତା ରହେ । କାରକ ଓ ବଚନକୁ ଆଶ୍ରୟକରି ଶବ୍ଦର ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ତାହାକୁ ପଦ ବା ଶବ୍ଦରୂପ କୁହାଯାଏ ।

ଅକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ : ବାଳକ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ବାଳକଃ	ବାଳକୌ	ବାଳକାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ବାଳକମ୍	ବାଳକୌ	ବାଳକାନ୍
ତୃତୀୟା	ବାଳକେନ	ବାଳକାଭ୍ୟାମ୍	ବାଳକୈଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ବାଳକାୟ	ବାଳକାଭ୍ୟାମ୍	ବାଳକେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ବାଳକାତ୍	ବାଳକାଭ୍ୟାମ୍	ବାଳକେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ବାଳକସ୍ୟ	ବାଳକୟୋଃ	ବାଳକାନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ବାଳକେ	ବାଳକୟୋଃ	ବାଳକେଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ହେ ବାଳକ !	ହେ ବାଳକୌ !	ହେ ବାଳକାଃ !

ରାମ, ଅମର, ସୁର, ନର, ମାନବ, ଜନ, ମହୋଦୟ, ମହାଦେବ, କୃଷ୍ଣ, ଗୋପାଳ, ବାସୁଦେବ, ବିଜୟ, ଅଶ୍ୱ, ଗଜ, ସିଂହ, ମୟୂର, କାକ, କପୋତ, ବୃକ୍ଷ, ପାଦପ, ପର୍ବତ, ଆମ୍ର, ବଟ, ଖଗ, ପିତାମହ, ବିଦ୍ୟାଳୟ, ପରିଣାମ, ଶିକ୍ଷକ, ମହାପୁରୁଷ, ଛାତ୍ର, ବର୍ଣ୍ଣ, ଦେବ, ଶବ୍ଦ, ବ୍ୟବହାର, ଅଙ୍କ ଇତ୍ୟାଦିର ରୂପ ବାଳକ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ହୁଏ ।

ଦାର- (ସ୍ତ୍ରୀ), ଲାଜ- (ଖଇ), ଅକ୍ଷତ- (ଅଭଙ୍ଗା ଚାଉଳ) ଶବ୍ଦକୁ ନିତ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ ଯଥା- ଦାରାଃ, ଦାରାନ୍, ଦାରୈଃ, ଦାରେଭ୍ୟଃ, ଦାରେଭ୍ୟଃ, ଦାରାଣାମ୍, ଦାରେଷୁ, ଦାରାଃ ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ମୂଳଶବ୍ଦର ଚବିଶ (୨୪) ଗୋଟି ରୂପ ହୁଏ ।

ଶବ୍ଦ ରୂପଗୁଡ଼ିକର ଏକବଚନରେ ପ୍ରୟୋଗ :

ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି - ସଃ ସୁନ୍ଦରଃ **ବାଳକଃ** ଅସ୍ତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତି - ସଃ **ବାଳକଂ** ପଶ୍ୟତି ।

ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତି - ସଃ **ବାଳକେନ** ସହ କ୍ରୀଡ଼ତି ।

ଚତୁର୍ଥୀ ବିଭକ୍ତି - ସଃ **ବାଳକାୟ** ପୁସ୍ତକଂ ଦଦାତି ।

ପଞ୍ଚମୀ ବିଭକ୍ତି - ସଃ **ବାଳକାତ୍** ସନ୍ଦେଶଂ ଶୃଣୋତି ।

ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତି - ସଃ **ବାଳକସ୍ୟ** ପିତା ଅସ୍ତି ।

ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି - ସଃ **ବାଳକେ** ବିଶ୍ୱସିତି ।

ସମ୍ବୋଧନ - ହେ **ବାଳକ** ! ଆଗଚ୍ଛ ।

ବି.ଦ୍ର. : ରାମ, ଅମର, ସୁର, ନର, ମୟୂର, ବୃକ୍ଷ, ଆମ୍ର, ଶିକ୍ଷକ, ମହାପୁରୁଷ, ଛାତ୍ର, ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ୩ୟା ଏକବଚନ ଓ ୬ଷ୍ଠୀ ବହୁବଚନ ରୂପରେ 'ନ' ସ୍ଥାନରେ 'ଣ' ହେବ । ଯଥା- ରାମ - ରାମେଣ - ରାମାଣାମ୍

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। ମୂଳଶବ୍ଦାନ୍ ନିରୂପୟତ ।

ରାମଃ, ଭାରତସ୍ୟ, ପୂର୍ବଭାଗେ, ପ୍ରଶ୍ନଃ, ହିମାଳୟଃ, ପର୍ବତଃ

୨। ଯଥାନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରୂପାଣି ଲିଖତ ।

ଖଗ :-	ପ୍ରଥମା - ଏକବଚନେ ।	ବଟ :-	ଦ୍ୱିତୀୟା - ଦ୍ୱିବଚନେ ।
ସୁର :-	ଦ୍ୱିତୀୟା - ବହୁବଚନେ ।	ବେଗ :-	ତୃତୀୟା - ଏକବଚେନ ।
ବୃକ୍ଷ :-	ଚତୁର୍ଥୀ - ଦ୍ୱିବଚନେ ।	ମାନବ :-	ପଞ୍ଚମୀ - ବହୁବଚନେ ।
ମୃଗ :-	ଷଷ୍ଠୀ - ଏକବଚନେ ।	ଘଟ :-	ସପ୍ତମୀ - ଦ୍ୱିବଚନେ ।
ନର :-	ସପ୍ତମୀ - ବହୁବଚନେ ।	ପାଦପ :-	ସମ୍ବୋଧନ - ଦ୍ୱିବଚନେ ।

(ଖ) ଅକାରାନ୍ତ ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗ : ଫଳ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଫଳମ୍	ଫଳେ	ଫଳାନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଫଳମ୍	ଫଳେ	ଫଳାନି

ଫଳଶବ୍ଦର ଅନ୍ୟବିଭକ୍ତିରେ ରୂପ ବାଳକଶବ୍ଦର ଅନ୍ୟବିଭକ୍ତି ରୂପସଦୃଶ ହେବ, ଯଥା- ଫଳେନ ..... ହେ ଫଳାନି ।

ଶବ୍ଦରୂପର ପ୍ରୟୋଗ :

ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି - **ଫଳାନି** ମଧୁରାଣି ସନ୍ତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତି - ସଃ ମଧୁରାଣି **ଫଳାନି** ଖାଦତି ।

ପତ୍ର, ଉଦ୍ୟାନ, ପୁଷ୍ପ, ଚିତ୍ର, ମିତ୍ର, ବସ୍ତ୍ର, ପାତ୍ର, ମୁଖ, ନେତ୍ର, ଜ୍ଞାନ, ବଚନ, ନକ୍ଷତ୍ର, ପୁସ୍ତକ, ସୁଖ, ଦୁଃଖ ଇତ୍ୟାଦି ଫଳଶବ୍ଦର ରୂପପରି ହୁଏ ।

(ଗ) ଆକାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ : ଲତା

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଲତା	ଲତେ	ଲତାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଲତାମ୍	ଲତେ	ଲତାଃ
ତୃତୀୟା	ଲତୟା	ଲତାଭ୍ୟାମ୍	ଲତାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଲତାୟୈ	ଲତାଭ୍ୟାମ୍	ଲତାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଲତାୟାଃ	ଲତାଭ୍ୟାମ୍	ଲତାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଲତାୟାଃ	ଲତୟୋଃ	ଲତାନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଲତାୟାମ୍	ଲତୟୋଃ	ଲତାସୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ହେ ଲତେ !	ହେ ଲତେ !	ହେ ଲତାଃ !

ସଭା, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା, ଜନତା, ରକ୍ଷା, କ୍ରୀଡ଼ା, କଥା, ମହିଳା, ଶୋଭା, ସୀତା, ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନା, ନିନ୍ଦା, କଳା, କକ୍ଷା, କାନ୍ତା ଇତ୍ୟାଦି ଆକାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଲତାଶବ୍ଦ ରୂପ ସଦୃଶ ହୁଏ ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। ଅଧୋଲିଖିତାନୁଚ୍ଛେଦେ ଆକାରାନ୍ତସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦାନ୍ ନିରୂପୟତ ।

ଇୟଂ ପାଠଶାଳା ଅସ୍ତି । ସା ବାଳିକା ଅସ୍ୟାଂ ପାଠଶାଳାୟାଂ ପଠତି । ସା ତତ୍ର ଗତ୍ୱା ଶିକ୍ଷିକାଂ ନମତି । ପାଠଶାଳାୟାଃ ସମୀପେ ବାଟିକା ଅସ୍ତି । ସୀତା ପାଠଶାଳାୟାଃ ପ୍ରଧାନାଚାର୍ଯ୍ୟା । ରମା ତାଂ ପତ୍ରିକାଂ ଦର୍ଶୟତି । ଅୟି ସୁଧେ ! କଥଂ କୋଳାହଳଃ ଶ୍ରୂୟତେ ? ମମ ସଖୀ ସୁଜାତା ଅପି ଆଗତା । ଜନାଃ ତସ୍ୟାଃ ସ୍ୱାଗତଂ ମାଳାଭିଃ କୁର୍ବନ୍ତି ।

ଉତ୍ତରମ୍ - (କ) __________ (ଖ) __________ (ଗ) __________

(ଘ) __________ (ଙ) __________ (ଚ) __________

(ଛ) __________ (ଜ) __________ (ଝ) __________

(ଞ) __________ (ଟ) __________

୨। ଅଧୋଲିଖିତାନାଂ ପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦଂ ବିଭକ୍ତିଂ ବଚନଂ ଚ ଲିଖତ ।

ପଦାନି

ଯଥା :- (କ) ପାଠଶାଳା

(ଖ) ପାଠଶାଳାୟାମ୍

(ଗ) ସୁଧେ

(ଘ) ଛାତ୍ରାୟୈ

(ଙ) ଶିକ୍ଷିକାମ୍

(ଚ) ମାଳାଭିଃ

(ଛ) ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାୟାଃ

(ଜ) ଶିକ୍ଷିକାମ୍

(ଝ) ମହିଳାଭ୍ୟଃ

(ଞ) ଶୋଭାଯାତ୍ରା

୩। କୋଷ୍ଠକମଧ୍ୟାତ୍ ଉଚିତପଦେନ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

(କ) ନରଃ __________ ଶୋଭତେ । (ବିଦ୍ୟୟା / ବିଦ୍ୟାମ୍)

(ଖ) ଅଧ୍ୟାପିକା __________ ଉପହାରଂ ଦଦାତି । (ବନ୍ଦନାମ୍ / ବନ୍ଦନାୟୈ)

(ଗ) ମାଳାକାରଃ __________ ପୁଷ୍ପାଣି ଆନୟତି । (ବାଟିକାୟାଃ / ବାଟିକୟା)

(ଘ) ଭୀଷ୍ମଃ __________ ପୁତ୍ରଃ ଆସୀତ୍ । (ଗଙ୍ଗାୟାଃ / ଗଙ୍ଗାୟାମ୍)

(ଙ) ରାମଃ __________ ଅତୀବ ନିପୁଣଃ । (ଚିତ୍ରକଳାମ୍ / ଚିତ୍ରକଳାୟାମ୍)

୪। ଅଧୋଲିଖିତ ବାକ୍ୟେଷୁ ଅକାରାନ୍ତପୁଂଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦାନାଂ ସ୍ଥାନେ ଆକାରାନ୍ତସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦାନ୍ ଲିଖତ ।

(କ) <u>ବାଳକୌ</u> ଧାବତଃ । __________ ଧାବତଃ । (ବାଳିକା)

(ଖ) <u>ବାଳକଃ</u> ମୂଷିକଂ ପଶ୍ୟତି । ବାଳକଃ __________ ପଶ୍ୟତି । (ମୂଷିକା)

(ଗ) ମାତା <u>ସୁତାୟ</u> କନ୍ଦୁକଂ ଦଦାତି । ମାତା __________ କନ୍ଦୁକଂ ଦଦାତି । (ସୁତା)

(ଘ) ଇଦମ୍ <u>ଆଚାର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ</u> ଗୃହମ୍ । ଇଦମ୍ __________ ଗୃହମ୍ । (ଆଚାର୍ଯ୍ୟା)

(ଙ) ପୁଷ୍ପାଣି <u>ବୃକ୍ଷାତ୍</u> ପତନ୍ତି । ପୁଷ୍ପାଣି __________ ପତନ୍ତି । (ଲତା)

ଘ । ଇ କାରାନ୍ତ :

ଯେଉଁ ଶବ୍ଦର ଅନ୍ତିମସ୍ୱର 'ଇ' ବା ଇକାର ହୋଇଥାଏ ସେହି ମୂଳଶବ୍ଦକୁ ଇକାରାନ୍ତ କହନ୍ତି । ଇକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ, ନପୁଂସକ ଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

(କ) ଇକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ

ମୁନି

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ମୁନିଃ	ମୁନୀ	ମୁନୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମୁନିମ୍	ମୁନୀ	ମୁନୀନ୍
ତୃତୀୟା	ମୁନିନା	ମୁନିଭ୍ୟାମ୍	ମୁନିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମୁନୟେ	ମୁନିଭ୍ୟାମ୍	ମୁନିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମୁନେଃ	ମୁନିଭ୍ୟାମ୍	ମୁନିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ମୁନେଃ	ମୁନ୍ୟୋଃ	ମୁନୀନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ମୁନୌ	ମୁନ୍ୟୋଃ	ମୁନିଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ହେ ମୁନେ !	ମୁନୀ !	ହେ ମୁନୟଃ !

କବି, ହରି, କପି, ଗିରି, ନୃପତି, ଅଗ୍ନି, ରବି ଆଦି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ରୂପ ମୁନି ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ହୁଏ । ତୃତୀୟା ଏବଂ ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତିରେ ହରି ଏବଂ ଗିରି ଶବ୍ଦର ରୂପରେ ଥିବା 'ନ୍' ର 'ଣ୍' କୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ଯଥା- ହରିଣା, ହରୀଣାମ୍, ଗିରିଣା, ଗିରୀଣାମ୍ । ଗିରି ଓ ହରି ଶବ୍ଦର ଷଷ୍ଠୀ ଦ୍ୱିବଚନ ଓ ସପ୍ତମୀ ଦ୍ୱିବଚନରେ ଯଥାକ୍ରମେ 'ଗିର୍ଯ୍ୟୋଃ' ଓ 'ହର୍ଯ୍ୟୋଃ' ହୋଇଥାଏ ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧ ।(i) ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟେଷୁ ରେଖାଙ୍କିତାନାଂ ପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦାନ୍ ଲିଖତ ।

(କ) ମୁନେ ! ରକ୍ଷେଃ ଆଶ୍ରମଃ କୁତ୍ର ଅସ୍ତି ? ମୂଳଶବ୍ଦ ________

(ଖ) କିଂ ତତ୍ର କପୟଃ ଅପି ସନ୍ତି ? ମୂଳଶବ୍ଦ ________

(ଗ) ତେ ଅଗ୍ନୌ ହବନଂ କୁର୍ବନ୍ତି । ମୂଳଶବ୍ଦ ________

(ଘ) କବିନା ବିଭାତି ସଭା । ମୂଳଶବ୍ଦ ________

(ii) ରିକ୍ତସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

	ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ହରି-	ପ୍ରଥମା	ହରିଃ	—	ହରୟଃ
କପି-	ଦ୍ୱିତୀୟା	—	କପୀ	—
ଗିରି-	ତୃତୀୟ	ଗିରିଣା	—	ଗିରିଭିଃ
ଅଗ୍ନି-	ଚତୁର୍ଥୀ	—	ଅଗ୍ନିଭ୍ୟାମ୍	—
ବିଧି-	ପଞ୍ଚମୀ	ବିଧେଃ	—	—
ରବି-	ଷଷ୍ଠୀ	—	ରବ୍ୟୋଃ	—
ନୃପତି-	ସପ୍ତମୀ	—	—	ନୃପତିଷୁ
ମୁନି-	ସମ୍ବୋଧନ	ହେ —	ହେ ମୁନୀ	ହେ —

(iii) ଅଧୋଲିଖିତେ ଅନୁଚ୍ଛେଦେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଶବ୍ଦବିହିତପଦାନାଂ ସ୍ଥାନେ 'ରବି' ଶବ୍ଦଂ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ପୁନର୍ଲେଖନଂ କୁରୁତ ।
[ସୂର୍ଯ୍ୟଃ ସଂସାରଂ ପ୍ରକାଶୟତି । ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଅରୁଣଂ ବିମ୍ବଂ ଦର୍ଶନୀୟମ୍ । ଚନ୍ଦ୍ରଃ ସୂର୍ଯ୍ୟାତ୍ ଏବ ପ୍ରକାଶଂ ଲଭତେ । ସୂର୍ଯ୍ୟେଣ ଏବ ବୟଂ ଜୀବାମଃ । ଜନାଃ ସାଦରଂ ସୂର୍ଯ୍ୟାୟ ଅର୍ଘ୍ୟଂ ଦଦତି ।]

ଉତ୍ତର : ________________________________

____

____

____

____

____

____

୪ ।(i) ଅଧୋଲିଖିତ ବାକ୍ୟାନାଂ ରେଖାଙ୍କିତ ସ୍ଥାନେଷୁ ଅତିଥି ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ରୂପୈଃ ବାକ୍ୟାନାଂ ପୁନର୍ଲେଖନଂ କୁରୁତ ।

(କ) ଛାତ୍ରଃ କବେଃ ସମ୍ମାନଂ କରୋତି ।

____

(ଖ) ଅଧ୍ୟକ୍ଷଃ କବିଭ୍ୟଃ ପୁରସ୍କାରାନ୍ ଦଦାତି ।

____

(ଗ) ସଃ କବିନା ସହ ଗଚ୍ଛତି ।

____

(ଘ) ଅହଂ କବିଂ ପ୍ରଣମାମି ।

____

(ଙ) କବୌ ମମ ବିଶ୍ୱାସଃ ଅସ୍ତି ।

____

ସ୍ୱାମୀ ବା ମାଳିକ ଅର୍ଥବୋଧକ- ପତି

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ପତିଃ	ପତୀ	ପତୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ପତିମ୍	ପତୀ	ପତୀନ୍
ତୃତୀୟା	ପତ୍ୟା	ପତିଭ୍ୟାମ୍	ପତିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ପତ୍ୟେ	ପତିଭ୍ୟାମ୍	ପତିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ପତ୍ୟୁଃ	ପତିଭ୍ୟାମ୍	ପତିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ପତ୍ୟୁଃ	ପତ୍ୟୋଃ	ପତୀନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ପତ୍ୟୌ	ପତ୍ୟୋଃ	ପତିଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ହେ ପତେ !	ହେ ପତୀ !	ହେ ପତୟଃ !

ପତିଶବ୍ଦ ସଂଯୋଗରୁ ନିର୍ମିତ ଭୂପତି, ନୃପତି, ମହୀପତି ପ୍ରଭୃତି ସମାସ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ରୂପ ମୁନି ଶବ୍ଦପରି ହୁଏ ।

(ଖ) **ଇକାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ**

ମତି

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ମତିଃ	ମତୀ	ମତୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମତିମ୍	ମତୀ	ମତୀଃ
ତୃତୀୟା	ମତ୍ୟା	ମତିଭ୍ୟାମ୍	ମତିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମତ୍ୟୈ/ମତୟେ	ମତିଭ୍ୟାମ୍	ମତିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମତ୍ୟାଃ/ମତେଃ	ମତିଭ୍ୟାମ୍	ମତିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ମତ୍ୟାଃ/ମତେଃ	ମତ୍ୟୋଃ	ମତୀନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ମତ୍ୟାମ୍/ମତୌ	ମତ୍ୟୋଃ	ମତିଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ହେ ମତେ !	ହେ ମତୀ !	ହେ ମତୟଃ !

ବୁଦ୍ଧି, ନୀତି, ଗତି, ଯୁବତି, ଭକ୍ତି, ଶକ୍ତି, ଜାତି, ସନ୍ତତି, ରାତ୍ରି, ଶାନ୍ତି, ପ୍ରୀତି, କୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି 'ଇ'କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ମତି ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ହେବ ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧ । ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟେଷୁ ରେଖାଙ୍କିତପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦ-ନିରୂପଣଂ ବିଭକ୍ତିବଚନନିରୂପଣଂ ଚ ଯଥୋଦାହରଣଂ କୁରୁତ ।

ଯଥା : (କ) ଶାନ୍ତିଃ ପ୍ରାତଃ ପଞ୍ଚବାଦନେ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗଂ କରୋତି । ଶାନ୍ତି- ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ଏକ ବଚନମ୍

(ଖ) ସା ଉତ୍ଥାୟ **ମାତୃଭୂମିଂ** ପ୍ରଣମତି । ______ ______ ______

(ଗ) ଅନନ୍ତରଂ ସା **ସୁନୀତ୍ୟା** ସହ ପାଠଶାଳାଂ ଗଚ୍ଛତି । ______ ______ ______

(ଘ) ଶାନ୍ତିଃ ସାୟଂ **କାନ୍ତେଃ/କାନ୍ତ୍ୟାଃ** ଗୃହଂ ଗଚ୍ଛତି । ______ ______ ______

(ଙ) କାନ୍ତିଃ ଅପି **ପ୍ରୀତ୍ୟାଃ** ମିତ୍ରମସ୍ତି । ______ ______ ______

(ଚ) ସା ଦେଶସ୍ୟ **ପ୍ରଗତୌ** ବିଶ୍ୱାସଂ କରୋତି । ______ ______ ______

(ଛ) ସା **ରୁଚିଂ** ବଦତି- ହେ **ରୁଚେ** ! ସଂସ୍କୃତଂ ପଠ । ______ ______ ______

୨ । ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁସାରଂ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

		ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
(କ) ଧୃତି	ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତି	....	....	....
(ଖ) କୃତି	ଦ୍ୱିତୀୟାବିଭକ୍ତି	....	....	....
(ଗ) ବୁଦ୍ଧି	ତୃତୀୟାବିଭକ୍ତି	....	....	....
(ଘ) ରୀତି	ଚତୁର୍ଥୀବିଭକ୍ତି	....	....	....
(ଙ) ନୀତି	ପଞ୍ଚମୀବିଭକ୍ତି	....	....	....
(ଚ) ଭକ୍ତି	ଷଷ୍ଠୀବିଭକ୍ତି	....	....	....
(ଛ) ରାତ୍ରି	ସପ୍ତମୀବିଭକ୍ତି	....	....	....

୩। କୋଷ୍ଠକମଧ୍ୟାତ୍ ସମୁଚିତଂ ପଦଂ ନିରୂପ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

(କ) ଯଃ ଦାନଂ କରୋତି ସଃ ________ ଲଭତେ ।

(ଖ) ରକ୍ଷାବନ୍ଧନଂ ________ ସୂଚକଂ ଭବତି ।

(ଗ) କାଳିଦାସସ୍ୟ ________ ପ୍ରସିଦ୍ଧାଃ ସନ୍ତି ।

(ଘ) ବାଳକାନାଂ ମିଷ୍ଟାନ୍ନେଷୁ ________ ଆସୀତ୍ ।

(ଙ) ________ ଧ୍ରୁବସ୍ୟ ମାତା ଆସୀତ୍ ।

(ପ୍ରୀତେଃ, ସୁନୀତିଃ, ରୁଚିଃ, ସୂକ୍ତୟଃ, ଶାନ୍ତିମ୍)

୪। କୋଷ୍ଠକସ୍ଥ ଶବ୍ଦାନାଂ ସମୁଚିତଂ ରୂପଂ କୃତ୍ୱା ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

ସଃ ମାଳାନାଂ କ୍ରେତା । ସଃ ________ ଅପି କ୍ରେତା । (ଭୂମି)

ସଃ ମାଳାନାଂ କ୍ରେତା । ସଃ ଭୂମେଃ ଅପି କ୍ରେତା ।

(କ) ବାଳକଃ ଆକୃତ୍ୟା ସୁନ୍ଦରଃ । ସଃ ________ ଚପଳଃ । (ପ୍ରକୃତି)

(ଖ) କ୍ରିୟାୟାଃ ମୂଲ୍ୟଂ ଭବତି । ________ ମହତ୍ତ୍ୱଂ ଭବତି । (କୃତି)

(ଗ) ଲକ୍ଷ୍ମଣଃ ସୀତୟା ସହ ଅଗଚ୍ଛତ୍ । କାନ୍ତିଃ ________ ସହ ଶୋଭତେ । (ମତି)

(ଘ) ବିଦ୍ୟା ରକ୍ଷତି ରକ୍ଷିତା । ବ୍ୟାପ୍ନୋତି ମହତୀ ________ । (କୀର୍ତ୍ତି)

(ଗ) ଇକାରାନ୍ତ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ

ବାରି

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ବାରି	ବାରିଣୀ	ବାରୀଣି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ବାରି	ବାରିଣୀ	ବାରୀଣି
ତୃତୀୟା	ବାରିଣା	ବାରିଭ୍ୟାମ୍	ବାରିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ବାରିଣେ	ବାରିଭ୍ୟାମ୍	ବାରିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ବାରିଣଃ	ବାରିଭ୍ୟାମ୍	ବାରିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ବାରିଣଃ	ବାରିଣୋଃ	ବାରୀଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ବାରିଣି	ବାରିଣୋଃ	ବାରିଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ବାରେ ! / ହେ ବାରି !	ହେ ବାରିଣୀ !	ହେ ବାରୀଣି !

ଇକାରାନ୍ତ- ନପୁଂସକ ଲିଙ୍ଗ-ବିଶେଷଣ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବାରିଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହୁଏ ।

ଉଦାହରଣ :

ପାପାପହାରି ଦୁରିତାରି ତରଙ୍ଗଧାରି
ଶୈଳପ୍ରଚାରି ଗିରିରାଜଗୁହାବିଦାରି ।
ଝଙ୍କାରକାରି ହରିପାଦରଜୋଽପହାରି
ଗାଙ୍ଗଂପୁନାତୁ ସତତଂ ଶୁଭକାରି ବାରି ॥

ଇକାରାନ୍ତ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ- ଅକ୍ଷି-(ଆଖି)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଅକ୍ଷି	ଅକ୍ଷିଣୀ	ଅକ୍ଷୀଣି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଅକ୍ଷି	ଅକ୍ଷିଣୀ	ଅକ୍ଷୀଣି
ତୃତୀୟା	ଅକ୍ଷ୍ଣା	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟାମ୍	ଅକ୍ଷିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଅକ୍ଷ୍ଣେ	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟାମ୍	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଅକ୍ଷ୍ଣଃ	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟାମ୍	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଅକ୍ଷ୍ଣଃ	ଅକ୍ଷ୍ଣୋଃ	ଅକ୍ଷ୍ଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଅକ୍ଷ୍ଣି/ଅକ୍ଷଣି	ଅକ୍ଷ୍ଣୋଃ	ଅକ୍ଷିଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ଅକ୍ଷେ/ ଅକ୍ଷି !	ହେ ଅକ୍ଷିଣୀ !	ହେ ଅକ୍ଷୀଣି !

ଏହିପରି ସକ୍ଥି (ଊରୁ) ଦଧି, ଅସ୍ଥି ଶବ୍ଦର ରୂପ ହେବ । ଅକ୍ଷିଶବ୍ଦର ଯେଉଁଠାରେ ଣ ଅଛି ସେଠାରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଶବ୍ଦର ନ ରହିବ ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

ଅଧସ୍ତନ ବାକ୍ୟେଷୁ ଇକାରାନ୍ତନପୁଂସକପଦାନି ନିରୂପୟତ ।

(କ) ଇଦଂ ପାପହାରି ଶୁଭକାରି ବାରି ମାଂ ପୁନାତୁ ।

(ଖ) ଅନେନ ଗାଙ୍ଗେନ ବାରିଣା ମମ ଶରୀରଂ ନିର୍ମଳଂ ଭବତୁ ।

(ଗ) ଅସ୍ୟ ଗାଙ୍ଗବାରିଣଃ ପାବନପ୍ରଭାବଃ ଅସାମାନ୍ୟଃ ।

(ଘ) ଅସ୍ମାତ୍ ଘଟାତ୍ ଗାଙ୍ଗବାରିଣଃ ମହ୍ୟଂ କିଞ୍ଚିତ୍ ଦେହି ।

(ଙ) ସଃ ଗଙ୍ଗାବାରିଣି ଆପାଦମସ୍ତକଂ ସ୍ନାତି ।

(ଚ) ଅସ୍ୟ ବାଳକସ୍ୟ ହୃଦୟଂ ଶୁଚି ।

(ଛ) ଅନୟୋଃ ବାଳକୟୋଃ ମନସୀ ଶୁଚିନୀ ।

ଉତ୍ତରାଣି :

(କ) ________ (ଖ) ________ (ଗ) ________ (ଘ) ________

(ଙ) ________ (ଚ) ________ (ଛ) ________

ଈକାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ

ନଦୀ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ନଦୀ	ନଦ୍ୟୌ	ନଦ୍ୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ନଦୀମ୍	ନଦ୍ୟୌ	ନଦୀଃ
ତୃତୀୟା	ନଦ୍ୟା	ନଦୀଭ୍ୟାମ୍	ନଦୀଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ନଦ୍ୟୈ	ନଦୀଭ୍ୟାମ୍	ନଦୀଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ନଦ୍ୟାଃ	ନଦୀଭ୍ୟାମ୍	ନଦୀଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ନଦ୍ୟାଃ	ନଦ୍ୟୋଃ	ନଦୀନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ନଦ୍ୟାମ୍	ନଦ୍ୟୋଃ	ନଦୀଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ନଦି !	ହେ ନଦ୍ୟୌ !	ହେ ନଦ୍ୟଃ !

ଦେବୀ, ପତ୍ନୀ, ବାଣୀ, ସତୀ, ରମଣୀ, ଶ୍ରେଣୀ, ବିଦୁଷୀ, ଗୁଣିନୀ, ଶ୍ରୀମତୀ, ଜନନୀ, ଅଟବୀ, କଠିନୀ (ଖଡ଼ି), ପଦବୀ, ମହୀ, ଯାମିନୀ ପ୍ରଭୃତି ଈ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ ନଦୀ ଶବ୍ଦର ରୂପତୁଲ୍ୟ । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଗଚ୍ଛନ୍ତୀ, ପଠନ୍ତୀ, କୁର୍ବତୀ, ଦଦତୀ, ଯୁବତୀ, ଈଦୃଶୀ, ତାଦୃଶୀ, ମାଦୃଶୀ, ଭବତୀ ଇତ୍ୟାଦିର ରୂପ ନଦୀ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ହେବ । କେତେକ ଋକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ରୀ-କାରାନ୍ତ ହୋଇ ନଦୀ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ହୁଏ ଯଥା- କର୍ତ୍ତ୍ରୀ, ଧାତ୍ରୀ, ଦାତ୍ରୀ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶବ୍ଦର ପ୍ରଥମା ଏକବଚନରେ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ'- ଏହି ବିସର୍ଗଯୁକ୍ତ ପଦ ରହେ ଓ ଅନ୍ୟତ୍ର ନଦୀ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ରୂପ ହୁଏ ।

ଈକାରାନ୍ତ- **ନାରୀ** - (ମହିଳା/ ସ୍ତ୍ରୀ)

ବିଭକ୍ତି	**ଏକବଚନ**	**ଦ୍ୱିବଚନ**	**ବହୁବଚନ**
ପ୍ରଥମା	ନାରୀ	ନାର୍ଯ୍ୟୌ	ନାର୍ଯ୍ୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ନାରୀମ୍	ନାର୍ଯ୍ୟୌ	ନାରୀଃ
ତୃତୀୟା	ନାର୍ଯ୍ୟା	ନାରୀଭ୍ୟାମ୍	ନାରୀଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ନାର୍ଯ୍ୟୈ	ନାରୀଭ୍ୟାମ୍	ନାରୀଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ନାର୍ଯ୍ୟାଃ	ନାରୀଭ୍ୟାମ୍	ନାରୀଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ନାର୍ଯ୍ୟାଃ	ନାର୍ଯ୍ୟୋଃ	ନାରୀଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ନାର୍ଯ୍ୟାମ୍	ନାର୍ଯ୍ୟୋଃ	ନାରୀଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ନାରି !	ହେ ନାର୍ଯ୍ୟୌ !	ହେ ନାର୍ଯ୍ୟଃ !

ବି.ଦ୍ର. - ନଗରୀ, କୁମାରୀ, ଗୌରୀ, ସୁନ୍ଦରୀ, ପୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ରୂପ ନାରୀ ଶବ୍ଦପରି ହୁଏ ।

ନଦୀ ଶବ୍ଦରୂପାଣାଂ ପ୍ରୟୋଗାନ୍ ପଶ୍ୟ ।

(କ) ଇୟଂ ଯମୁନାନଦୀ ଅସ୍ତି ।

(ଖ) ଅହଂ ନଦୀଂ ଗଚ୍ଛାମି ।

(ଗ) ଅୟଂ ମାର୍ଗଃ ନଦ୍ୟା ସହ ଯାତି ।

(ଘ) ସଃ ନଦ୍ୟୈ ପୁଷ୍ପାଣି ସମର୍ପୟତି ।

(ଙ) ମହିଳାଃ ନଦ୍ୟାଃ ଜଳମ୍ ଆନୟନ୍ତି ।

(ଚ) ନଦ୍ୟାଃ ତଟଂ ସୁନ୍ଦରମ୍ ।

(ଛ) ତ୍ୱଂ ନଦ୍ୟାଂ ସ୍ନାନଂ କରୋଷି ।

(ଜ) ହେ ନଦି ! ତ୍ୱଂ ପୂଜନୀୟା ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। 'ଭଗିନୀ' ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ବିଭକ୍ତି ରୂପୈଃ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

(କ) ମମ ଏକା ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ________ ଅସ୍ତି । ରମେଶସ୍ୟ ଦ୍ୱେ କନିଷ୍ଠେ ________ ସ୍ତଃ । ଅହଂ ________ ସହ ସଂସ୍କୃତେନ ଆଳପାମି । ଜନ୍ମଦିନେ ________ ଅହମ୍ ଉପହାରାନ୍ ଦଦାମି । ହରିଃ ________ ସ୍ନିହ୍ୟତି । ହେ ________, ଯୂୟଂ ଗୀତାଂ ପଠତ ।

୨। ଉଦାହରଣାନୁସାରଂ ରିକ୍ତସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

ଉଦାହରଣମ୍- ଇୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ଅସ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଃ ହସ୍ତେ କମଳମ୍ ଅସ୍ତି ।

(କ) ଇୟଂ ସରସ୍ୱତୀ ଅସ୍ତି । ________ ହସ୍ତେ ବୀଣା ଅସ୍ତି ।

(ଖ) ଇୟଂ ମହାକାଳୀ ଅସ୍ତି । ________ ହସ୍ତେ ଖଡ୍ଗଃ ଅସ୍ତି ।

(ଗ) ଇୟଂ ଗୃହିଣୀ ଅସ୍ତି । ________ ହସ୍ତେ ସ୍ଥାଳୀ ଅସ୍ତି ।

୩। ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁସାରଂ ବିଭକ୍ତି ରୂପାଣି ଲିଖତ ।

	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
(କ) ପୁତ୍ରୀ — ପ୍ରଥମା :	________	________	________
(ଖ) ଜନନୀ — ଦ୍ୱିତୀୟା :	________	________	________
(ଗ) ନଗରୀ — ତୃତୀୟା :	________	________	________
(ଘ) ବାଗ୍ଦେବୀ — ଚତୁର୍ଥୀ :	________	________	________
(ଙ) ବିଦୁଷୀ — ପଞ୍ଚମୀ :	________	________	________
(ଚ) କୁମାରୀ — ଷଷ୍ଠୀ :	________	________	________
(ଛ) ଶ୍ରେଣୀ — ସପ୍ତମୀ :	________________		

ଉକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ

ଭାନୁ (ସୂର୍ଯ୍ୟ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଭାନୁଃ	ଭାନୂ	ଭାନବଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଭାନୁମ୍	ଭାନୂ	ଭାନୂନ୍
ତୃତୀୟା	ଭାନୁନା	ଭାନୁଭ୍ୟାମ୍	ଭାନୁଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଭାନବେ	ଭାନୁଭ୍ୟାମ୍	ଭାନୁଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଭାନୋଃ	ଭାନୁଭ୍ୟାମ୍	ଭାନୁଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଭାନୋଃ	ଭାନ୍ୱୋଃ	ଭାନୂନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଭାନୌ	ଭାନ୍ୱୋଃ	ଭାନୁଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ଭାନୋ !	ହେ ଭାନୂ !	ହେ ଭାନବଃ !

ଗୁରୁ, ସାଧୁ, ଶିଶୁ, ଲଘୁ, ବିଷ୍ଣୁ, ବାୟୁ, ବନ୍ଧୁ, ପଶୁ, ଋତୁ, ମଧୁ (ବସନ୍ତ), ଶତ୍ରୁ, ରିପୁ, ରେଣୁ, ବିନ୍ଦୁ, ସିନ୍ଧୁ, ଇନ୍ଦୁ, ବିଷ୍ଣୁ ବଟୁ (ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ) ପ୍ରଭୃତି ଉ-କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଭାନୁ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ।

ଗୁରୁଶବ୍ଦର ଷଷ୍ଠୀ ଓ ସପ୍ତମୀ ଦ୍ୱିବଚନରେ 'ଗୁର୍ବୋଃ' ହୁଏ । **ଅସୁ (ପ୍ରାଣ) ଶବ୍ଦର ଏକବଚନାନ୍ତ ଓ ଦ୍ୱିବଚନାନ୍ତ ରୂପ ନାହିଁ** । ଏହା ନିତ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ ଯଥା- ଅସବଃ, ଅସୂନ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅଧୋଲିଖିତଶ୍ଳୋକୌ ପଠତ ।

(କ) ଗୁରୁର୍ବ୍ରହ୍ମା ଗୁରୁର୍ବିଷ୍ଣୁର୍ଗୁରୁର୍ଦ୍ଦେବୋ ମହେଶ୍ୱରଃ ।
ଗୁରୁଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ତସ୍ମୈ ଶ୍ରୀଗୁରବେ ନମଃ ॥

(ଖ) ଅଜ୍ଞାନତିମିରାନ୍ଧସ୍ୟ ଜ୍ଞାନାଞ୍ଜନଶଲାକୟା ।
ଚକ୍ଷୁରୁନ୍ମୀଳିତଂ ଯେନ ତସ୍ମୈ ଶ୍ରୀଗୁରବେ ନମଃ ॥

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। ଉ-କାରାନ୍ତମୂଳଶବ୍ଦାନ୍ ନିରୂପୟତ ।

(କ) ହେ **ବଟୋ** ! ତପୋବନେ ପଶବଃ ହିଂସାଂ ନ କୁର୍ବନ୍ତି । ( )

(ଖ) ତତ୍ର **ଭାନୋଃ** ପ୍ରକାଶଃ ଭବତି । ( )

(ଗ) ତେ ସର୍ବେ **ସାଧବଃ** । ( )

(ଘ) ବୟଂ ପରସ୍ପରଂ **ବନ୍ଧବଃ** ଇବ ତିଷ୍ଠାମଃ । ( )

(ଙ) **ଜନ୍ତବଃ** ମରଣଶୀଳାଃ । ( )

୨। ରିକ୍ତସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
(କ) ପ୍ରଥମା (ବଟୁ)	ବଟୁଃ	______	ବଟବଃ
(ଖ) ଦ୍ୱିତୀୟା (ଗୁରୁ)	______	______	ଗୁରୂନ୍
(ଗ) ତୃତୀୟା (ଭାନୁ)	ଭାନୁନା	______	______
(ଘ) ଚତୁର୍ଥୀ (ଦୟାଳୁ)	______	ଦୟାଳୁଭ୍ୟାମ୍	______
(ଙ) ପଞ୍ଚମୀ (ବନ୍ଧୁ)	______	______	ବନ୍ଧୁଭ୍ୟଃ
(ଚ) ଷଷ୍ଠୀ (ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ)	ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୋଃ	______	______
(ଛ) ସପ୍ତମୀ (ଦୀନବନ୍ଧୁ)	______	ଦୀନବନ୍ଧ୍ୱୋଃ	______
(ଜ) ସମ୍ବୋଧନ (ରିପୁ)	ହେ ରିପୋ !	______	______

(ଖ) **ଉ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ** **ଧେନୁ**

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଧେନୁଃ	ଧେନୂ	ଧେନବଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଧେନୁମ୍	ଧେନୂ	ଧେନୂଃ
ତୃତୀୟା	ଧେନ୍ୱା	ଧେନୁଭ୍ୟାମ୍	ଧେନୁଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଧେନ୍ୱୈ, ଧେନବେ	ଧେନୁଭ୍ୟାମ୍	ଧେନୁଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଧେନ୍ୱାଃ, ଧେନୋଃ	ଧେନୁଭ୍ୟାମ୍	ଧେନୁଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଧେନ୍ୱାଃ, ଧେନୋଃ	ଧେନ୍ୱୋଃ	ଧେନୂନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଧେନ୍ୱାମ୍, ଧେନୌ	ଧେନ୍ୱୋଃ	ଧେନୁଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ଧେନୋ !	ହେ ଧେନୂ !	ହେ ଧେନବଃ !

ତନୁ (ଶରୀର) ରଜ୍ଜୁ (ଦଉଡ଼ି), ରେଣୁ ଓ ସ୍ନାୟୁ ପ୍ରଭୃତି ଉ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଧେନୁ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ହେବ ।

ଅଧୋଲିଖିତାନି ବାକ୍ୟାନି ପଠତ ।

ଇୟଂ ମମ ଧେନୁଃ । ଅହମ୍ ଇମାଂ ଧେନୁଂ ସ୍ନେହେନ ପାଳୟାମି । ଧେନ୍ୱା ପରିବାର ସଦସ୍ୟାଃ ସୁସ୍ଥାଃ । ଅହଂ ଧେନବେ ପ୍ରଚୁରଂ ତୃଣଂ ଦଦାମି । ଧେନ୍ୱାଃ ପ୍ରଚୁରଂ ଦୁଗ୍ଧଂ ପ୍ରାପ୍ନୋମି । ଧେନ୍ୱାଃ ଗତିଃ ଦର୍ଶନୀୟା ଅସ୍ତି । ଅହଂ ଧେନ୍ୱାମ୍ ଅତୀବ ସ୍ନିହ୍ୟାମି । ହେ ଧେନୋ ! ତ୍ୱଂ ମମ ଦ୍ୱିତୀୟା ମାତା ।

(ଗ) **ଉ-କାରାନ୍ତ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ** **ମଧୁ**

ବିଭକ୍ତି	**ଏକବଚନ**	**ଦ୍ୱିବଚନ**	**ବହୁବଚନ**
ପ୍ରଥମା	ମଧୁ	ମଧୁନୀ	ମଧୂନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମଧୁ	ମଧୁନୀ	ମଧୂନି
ତୃତୀୟା	ମଧୁନା	ମଧୁଭ୍ୟାମ୍	ମଧୁଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମଧୁନେ	ମଧୁଭ୍ୟାମ୍	ମଧୁଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମଧୁନଃ	ମଧୁଭ୍ୟାମ୍	ମଧୁଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ମଧୁନଃ	ମଧୁନୋଃ	ମଧୂନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ମଧୁନି	ମଧୁନୋଃ	ମଧୁଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ମଧୁ / ମଧୋ !	ହେ ମଧୁନୀ !	ହେ ମଧୂନି !

ଜାନୁ, ଅଶ୍ରୁ, ଦାରୁ, ବସ୍ତୁ, ଶ୍ମଶ୍ରୁ, ତାଲୁ, ଅମ୍ବୁ ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ଉକାରାନ୍ତ ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ମଧୁଶବ୍ଦରୂପ ପରି ।

ଅଧୋଲିଖିତାନି ବାକ୍ୟାନି ପଠତ ।

ମହାଶୟ ଭବତଃ ! ସକାଶେ ମଧୁ ଅସ୍ତି କିମ୍ ? ଅହଂ କିଞ୍ଚିତ୍ ମଧୁ ଇଚ୍ଛାମି । ମଧୁନା ସହ ଔଷଧଂ ଖାଦିଷ୍ୟାମି । ଅତୋଽହଂ ମଧୁନେ ଅତ୍ର ଆଗତଃ । ମଧୁନଃ ଦୂରେ ଗନ୍ତୁଂ ମଧୁପଃ ନ ଇଚ୍ଛତି । ମଧୁନଃ ସ୍ୱାଦଃ ଅଧିକଃ । ମଧୁନି ବହବଃ ଗୁଣାଃ ସନ୍ତି । ହେ ମଧୁ ! ତ୍ୱମ୍ ଅତୀବ ହିତକାରି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। **ଅଧଃ ପୁଂଲିଙ୍ଗ-ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦାନାଂ ମିଶ୍ରଣଂ ବର୍ତ୍ତତେ । ପୃଥକ୍ କୁରୁତ ।**

ମଧୁ, ସାଧୁ, ଗୁରୁ, ବସ୍ତୁ, ଅଶ୍ରୁ, ବସ୍ତୁ, ବନ୍ଧୁ, ଅମ୍ବୁ, ଶିଶୁ

ପୁଂଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦ ______________________

ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦ ______________________

୨। **ନିମ୍ନସ୍ଥିତବିଶେଷଣପଦୟୋଃ ଯଥାନିର୍ଦ୍ଦେଶମ୍ ଉତ୍ତରଂ ଦେହି ।**

	ବହୁ, ସ୍ୱାଦୁ	**ପୁଂଲିଙ୍ଗ ବହୁବଚନ**	**ନପୁଂସକ ବହୁବଚନ**
ଯଥା :	ପ୍ରଥମା-	ବହବଃ, ସ୍ୱାଦବଃ	ବହୂନି ସ୍ୱାଦୂନି
	ଦ୍ୱିତୀୟା-	ବହୂନ୍, ସ୍ୱାଦୂନ୍	____ ____
	ତୃତୀୟା-	ବହୁଭିଃ, ସ୍ୱାଦୁଭିଃ	____ ____

ଚତୁର୍ଥୀ-	ବହୁଭ୍ୟଃ, ସ୍ୱାଦୁଭ୍ୟଃ	____ ____
ପଞ୍ଚମୀ-	ବହୁଭ୍ୟଃ, ସ୍ୱାଦୁଭ୍ୟଃ	____ ____
ଷଷ୍ଠୀ-	ବହୂନାମ୍, ସ୍ୱାଦୂନାମ୍	____ ____
ସପ୍ତମୀ-	ବହୁଷୁ, ସ୍ୱାଦୁଷୁ	____ ____

(ଘ) **ଊ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ** ବଧୂ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ବଧୂଃ	ବଧ୍ୱୌ	ବଧ୍ୱଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ବଧୂମ୍	ବଧ୍ୱୌ	ବଧୂଃ
ତୃତୀୟା	ବଧ୍ୱା	ବଧୂଭ୍ୟାମ୍	ବଧୂଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ବଧ୍ୱୈ	ବଧୂଭ୍ୟାମ୍	ବଧୂଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ବଧ୍ୱାଃ	ବଧୂଭ୍ୟାମ୍	ବଧୂଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ବଧ୍ୱାଃ	ବଧ୍ୱୋଃ	ବଧୂନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ବଧ୍ୱାମ୍	ବଧ୍ୱୋଃ	ବଧୂଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ହେ ବଧୁ !	ହେ ବଧ୍ୱୌ !	ହେ ବଧ୍ୱଃ !

ଚମୂ, ଚଞ୍ଚୂ, ତନୂ (ଶରୀର), ପୁତ୍ରବଧୂ, ଶ୍ୱଶ୍ରୂ, ସରଯୂ ପ୍ରଭୃତି ଊ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦର ରୂପ ବଧୂ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି । ପ୍ରସୂ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଦ୍ୱିତୀୟା ଏକବଚନ ଓ ବହୁବଚନରେ ଯଥାକ୍ରମେ 'ପ୍ରସୂମ୍' ଓ 'ପ୍ରସୂଃ' ହୁଏ ।

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ଇୟଂ ନବବଧୂଃ ଲଜ୍ଜାଶୀଳା । ଇମାଂ ନବବଧୂଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମ୍ ଅଦ୍ୟ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ଆଗତାଃ । ଅନୟା ନବବଧ୍ୱା ସହ ତାଃ ବହୁକାଳଂ ନେଷ୍ୟନ୍ତି । ଅସୌ ନବବଧ୍ୱୈ ତାସୁ କାଞ୍ଚନ ଉପହାରାନ୍ ଦାସ୍ୟନ୍ତି । ତାଃ ସର୍ବାଃ ନବବଧ୍ୱାଃ ମିଷ୍ଟାନ୍ନଂ ପ୍ରାପ୍ତବତ୍ୟଃ । ଅସ୍ୟାଃ ନବବଧ୍ୱାଃ ରୂପମ୍ ଅତୀବ ସୁନ୍ଦରମ୍ । ଅସ୍ୟାଂ ନବବଧ୍ୱାଂ ସର୍ବେଷାଂ ପ୍ରୀତିଃ ଗଭୀରା । ହେ ନବବଧୁ !, ପରିବାରେ ସର୍ବେଷୁ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପୟ ।

ଋ-କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ପିତୃ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ପିତା	ପିତରୌ	ପିତରଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ପିତରମ୍	ପିତରୌ	ପିତୄନ୍
ତୃତୀୟା	ପିତ୍ରା	ପିତୃଭ୍ୟାମ୍	ପିତୃଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ପିତ୍ରେ	ପିତୃଭ୍ୟାମ୍	ପିତୃଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ପିତୁଃ	ପିତୃଭ୍ୟାମ୍	ପିତୃଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ପିତୁଃ	ପିତ୍ରୋଃ	ପିତୄଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ପିତରି	ପିତ୍ରୋଃ	ପିତୃଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ପିତଃ !	ହେ ପିତରୌ !	ହେ ପିତରଃ !

ଭ୍ରାତୃ, ଦେବୃ, ଜାମାତୃ, ନୃ-ଏଇ କେତୋଟି ଶବ୍ଦର ରୂପ ପିତୃ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି । କେବଳ 'ନୃ'ଶବ୍ଦର ଷଷ୍ଠୀ ବହୁବଚନରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ରୂପ ହୁଏ । ଯଥା- ନୃଣାମ୍ ଓ ନୃଣାମ୍ । (ନୃ - ନର)

ପିତା ମାତା ନନାନ୍ଦା ନା ସବ୍ୟେଷ୍ଟୃ-ଭ୍ରାତୃ-ମାତରଃ ।

ଜାମାତା ଦୁହିତା ଦେବା ନ ତୃନନ୍ତା ଇମେ ଦଶ ॥

ଏଇ ଦଶଟି ଶବ୍ଦର ପ୍ରଥମା ଦ୍ୱିବଚନଠାରୁ ଚାରିଗୋଟି ବିଭକ୍ତି ରୂପରେ ଅନ୍ତ୍ୟ ଋକାରର ବୃଦ୍ଧି (ଆର୍) ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ମାତୃ, ନନାନ୍ଦୃ, ଯାତୃ ଓ ଦୁହିତୃ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ, ବାକିତକ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ।

ଦାତୃ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଦାତା	ଦାତାରୌ	ଦାତାରଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଦାତାରମ୍	ଦାତାରୌ	ଦାତୄନ୍
ତୃତୀୟା	ଦାତ୍ରା	ଦାତୃଭ୍ୟାମ୍	ଦାତୃଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଦାତ୍ରେ	ଦାତୃଭ୍ୟାମ୍	ଦାତୃଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଦାତୁଃ	ଦାତୃଭ୍ୟାମ୍	ଦାତୃଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଦାତୁଃ	ଦାତ୍ରୋଃ	ଦାତୄଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଦାତରି	ଦାତ୍ରୋଃ	ଦାତୃଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ଦାତଃ !	ହେ ଦାତାରୌ !	ହେ ଦାତାରଃ !

ଧାତୃ, ବିଧାତୃ, କର୍ତ୍ତୃ, ଶ୍ରୋତୃ, ନେତୃ, ସବିତୃ, ପ୍ରଣେତୃ, ଶିକ୍ଷୟିତୃ, ରକ୍ଷୟିତୃ, ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଓ ହର୍ତ୍ତୃ ପ୍ରଭୃତି ଋ କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଦାତୃଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ମମ ପିତା ଦାତା ଅସ୍ତି । ଅହଂ ମମ ଦାତାରଂ ପିତରଂ ନମାମି । ମମ ଦାତ୍ରା ପିତ୍ରା ଦାନଂ ଦୀୟତେ । ମମ ଦାତ୍ରେ ପିତ୍ରେ ଅନ୍ୟତ୍ କିମପି ନ ରୋଚତେ । ସଃ ମମ ଦାତୁଃ ପିତୁଃ ଦାନଂ ସ୍ୱୀକରୋତି । ସର୍ବେ ମମ ଦାତୁଃ ପିତୁଃ ସ୍ମରଣଂ କୁର୍ବନ୍ତି । ପୁତ୍ରଃ ଦାତରି ପିତରି ସାଧୁଃ । ହେ ଦାତଃ ପିତଃ, ଭବାନ୍ ମହାନ୍ ଖଲୁ ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧ । ରେଖାଙ୍କିତ ସ୍ଥାନେଷୁ ପିତୃଶବ୍ଦସ୍ୟ ଯଥାର୍ଥରୂପୈଃ ପୁନର୍ଲେଖନଂ କୁରୁତ ।

ଦଶରଥଃ ରାମସ୍ୟ <u>ଜନକଃ</u> ଆସୀତ୍ । ସଃ <u>ଜନକସ୍ୟ</u> ଆଜ୍ଞୟା ବନଂ ଗତବାନ୍ । ତସ୍ୟ <u>ଜନକେ</u> ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆସୀତ୍ । <u>ଜନକେନ</u> ଦତ୍ତଃ ଆଦେଶଃ ପାଳନୀୟଃ ।

୨ । ବାକ୍ୟସ୍ଥିତାନାଂ ରେଖାଙ୍କିତପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦଂ ବିଭକ୍ତିଂ ବଚନଂ ଚ ନିରୂପୟତ ।

(କ) <u>ପିତା</u> ଔଷଧାଳୟଂ ଗଚ୍ଛତି । (______) ______ ______

(ଖ) ରାମଃ <u>ଦାତାରଂ</u> ନମତି । (______) ______ ______

(ଗ) <u>ଦୋଗ୍ଧା</u> ଗୋପାଳନନ୍ଦନଃ । (______) ______ ______

(ଘ) ରାମାୟଣସ୍ୟ <u>ରଚୟିତୁଃ</u> ନାମ କିମ୍ ? (______) ______ ______

(ଙ) ଅତ୍ର ସର୍ବେ **ବିକ୍ରେତାରଃ** । (______) ______ ______

(ଚ) **ବକ୍ତ୍ରେ** କିଂ ଦାସ୍ୟସି ? (______) ______ ______

(ଛ) **ଭର୍ତ୍ତରି** ମମ ବିଶ୍ୱାସଃ ଅସ୍ତି । (______) ______ ______

(ଜ) ତେ **ନେତୁଃ** ଚର୍ଚ୍ଚାଂ କୁର୍ବନ୍ତି । (______) ______ ______

୩। ଉଦାହରଣାନୁସାରଂ ବାକ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନଂ କୁରୁତ ।

ଯଥା- ଭର୍ତ୍ତାରଃ ପ୍ରସନ୍ନାଃ ସନ୍ତି ।

ଭର୍ତ୍ତା ପ୍ରସନ୍ନଃ ଅସ୍ତି ।

(କ) ପିତରଃ ଭ୍ରାତୃଭ୍ୟଃ ଯଚ୍ଛନ୍ତି । ______________

(ଖ) ଶ୍ରମିକାଃ କର୍ତ୍ତୃଭ୍ୟଃ ଧନାନି ନୟନ୍ତି । ______________

(ଗ) ପିତୃଭ୍ୟଃ ନମଃ । ______________

(ଘ) ଜନାଃ ନେତୃଭିଃ ସହ ଗଚ୍ଛନ୍ତି । ______________

(ଙ) ଲୋକାଃ ବକ୍ତୃଣାଂ ବଚନାନି ପାଳୟନ୍ତି । ______________

୪। ଶ୍ଳୋକଦ୍ୱୟଂ ସ୍ମରତ ।

(କ) ପିତା ଧର୍ମଃ ପିତା ସ୍ୱର୍ଗଃ ପିତା ହି ପରମଂ ତପଃ ।
ପିତରି ପ୍ରୀତିମାପନ୍ନେ ପ୍ରୀୟନ୍ତେ ସର୍ବଦେବତାଃ ॥

(ଖ) ପିତାହମସ୍ୟ ଜଗତୋ ମାତା ଧାତା ପିତାମହଃ ।
ବେଦ୍ୟଂ ପବିତ୍ରମୋଙ୍କାର ଋକ୍‌ସାମ ଯଜୁରେବ ଚ ॥ (ଗୀତା- ୯.୧୭)

୫। କୋଷ୍ଠକସ୍ଥ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଉଚିତଂ ରୂପଂ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

(କ) ଦେବୋ ଦେବୀ ଚ ନଃ ସର୍ବସୁଖସ୍ୟ ______________ (ଦାତୃ- ପ୍ରଥମା)

(ଖ) ______________ ଭଗବତେ ନମଃ । (ପରମଦାତୃ- ୪ର୍ଥୀ)

(ଗ) ପରମଦାତରି ______________ ଅବିଚଳା ଚ ସ୍ୟାତ୍ ଅସ୍ମାକଂ ଭକ୍ତିଃ । (ବିଧାତୃ- ୭ମୀ)

(ଘ) ______________ ଦେବାନ୍ ସର୍ବଦା ସ୍ମରାମଃ । (ଦାତୃ- ୨ୟା)

ଋ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ **ମାତୃ (ମା)**

ବିଭକ୍ତି	**ଏକବଚନ**	**ଦ୍ୱିବଚନ**	**ବହୁବଚନ**
ପ୍ରଥମା	ମାତା	ମାତରୌ	ମାତରଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମାତରମ୍	ମାତରୌ	ମାତୄଃ
ତୃତୀୟା	ମାତ୍ରା	ମାତୃଭ୍ୟାମ୍	ମାତୃଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମାତ୍ରେ	ମାତୃଭ୍ୟାମ୍	ମାତୃଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମାତୁଃ	ମାତୃଭ୍ୟାମ୍	ମାତୃଭ୍ୟଃ

ଷଷ୍ଠୀ	ମାତୁଃ	ମାତ୍ରୋଃ	ମାତୃଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ମାତରି	ମାତ୍ରୋଃ	ମାତୃଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ମାତଃ !	ହେ ମାତରୌ !	ହେ ମାତରଃ !

ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଋକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ମୋଟରେ ପାଞ୍ଚଟି- ଦୁହିତୃ, ମାତୃ, ଯାତୃ, ନନାନ୍ଦୃ ଓ ସ୍ୱସୃ । ମାତୃ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ଦୁହିତୃ, ଯାତୃ ଓ ନନାନ୍ଦୃ ଶବ୍ଦରୂପ ହୁଏ । ସ୍ୱସୃ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଦାତୃ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ମାତ୍ର ଏହାର ଦ୍ୱିତୀୟା ବହୁବଚନରେ 'ସ୍ୱସୃଃ' ହୁଏ ।

ମାତୃସ୍ୱସୃ/ମାତୃଷ୍ୱସୃ (ମାଉସୀ) ଓ ପିତୃସ୍ୱସୃ/ପିତୃଷ୍ୱସୃ (ପିଉସୀ) ଶବ୍ଦର ରୂପ ସ୍ୱସୃ (ଭଉଣୀ) ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧ । **ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟାନାଂ ମାତୃଭାଷୟା ଅନୁବାଦଂ କୁରୁତ ।**

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ତିସ୍ରଃ ମାତରଃ ଆସନ୍ ।

ଜନ୍ମଭୂମିଃ ଅସ୍ମାକମ୍ ଅପରା ମାତା ।

ସଃ ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ମାତୃଭ୍ୟାଂ ପାଳିତଃ ।

ସଃ ମାତୃଭ୍ୟଃ ଆଶିଷଃ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ।

ହେ ମାତରୌ !, ବୟଂ ଯୁବାଂ ନ ବିସ୍ମରାମଃ ।

ହେ ମାତରଃ !, ଯୁଷ୍ମାନ୍ ବୟଂ ନିତ୍ୟଂ ନମାମଃ ।

ଶିଶୁଃ ମାତୁଃ ଅଙ୍କେ ଉପବିଶତି ।

ମାତ୍ରା ଭାଗବତଂ ପଠିତମ୍ ।

୨ । **ପିତୃଶବ୍ଦସ୍ଥାନେ ମାତୃଶବ୍ଦରୂପାଣାଂ ପ୍ରୟୋଗଂ କୁରୁତ ।**

(କ) ତବ ପିତୁଃ ନାମ କିମ୍ ? ________

(ଖ) ତ୍ୱଂ କିଂ ପିତ୍ରା ସହ ଗଚ୍ଛସି ? ________

(ଗ) ଅହଂ ପିତ୍ରେ ଭୋଜନମ୍ ଆନୟାମି । ________

(ଘ) ସଃ ପିତୁଃ ଶାସନେ ତିଷ୍ଠତି । ________

(ଙ) ମମ ପିତରି ଭକ୍ତିଃ ଅସ୍ତି । ________

ଓ-କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ/ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ **ଗୋ**

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଗୌଃ	ଗାବୌ	ଗାବଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଗାମ୍	ଗାବୌ	ଗାଃ
ତୃତୀୟା	ଗବା	ଗୋଭ୍ୟାମ୍	ଗୋଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଗବେ	ଗୋଭ୍ୟାମ୍	ଗୋଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଗୋଃ	ଗୋଭ୍ୟାମ୍	ଗୋଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଗୋଃ	ଗବୋଃ	ଗବାମ୍

ସପ୍ତମୀ	ଗବି	ଗବୋଃ	ଗୋଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ଗୌଃ !	ଗାବୌ !	ଗାବଃ !

ଗୋ ଶବ୍ଦ ଗାଈକୁ ବୁଝାଉଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା- ଇୟଂ ଗୌଃ କୃଷ୍ଣା । ବୃଷଭ ଅର୍ଥରେ 'ଅୟଂ ଗୌଃ କୃଷ୍ଣଃ' ।

ଗୋ ଶବ୍ଦ ସମାସାନ୍ତ ହେଲେ 'ଗବୀ' ହୁଏ । ଯଥା- ଦେବଗବୀ । ଏହାର ରୂପ ନଦୀ ଶବ୍ଦପରି ହୁଏ ।

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ (ପଶ୍ୟତ- ପଠତ) ।

(କ) **ଗାବଃ** କ୍ଷେତ୍ରେ ଚରନ୍ତି ।

(ଖ) ଗୋପାଳଃ **ଗାଃ** ଚାରୟତି ।

(ଗ) ସଃ ସଦା **ଗୋଭିଃ** ସହ ତିଷ୍ଠତି ।

(ଘ) **ଗୋଭ୍ୟଃ** ପ୍ରଜାଭ୍ୟଃ ଚ ସ୍ୱସ୍ତି ।

(ଙ) **ଗୋଭ୍ୟଃ** ତୃଣାନି ଦେହି ।

(ଚ) ବୟଂ **ଗୋଭ୍ୟଃ** ଦୁଗ୍ଧଂ ପ୍ରାପ୍ନୁମଃ ।

(ଛ) **ଗବାମ୍** ମଧ୍ୟେ ବସାମ୍ୟହମ୍ ।

(ଜ) ଗବାଂ **ଗୋଷୁ** ବା କୃଷ୍ଣା ବହୁକ୍ଷୀରା ।

(ଝ) ଭାରତୀୟାଃ **ଗୋଷୁ** ମାତୃବତ୍ ଭକ୍ତିଂ କୁର୍ବନ୍ତି ।

●●●

ବ୍ୟଞ୍ଜନାନ୍ତ ଶବ୍ଦରୂପ

ରାଜନ୍ (ଅନ୍-ଭାଗାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ) (ରାଜା)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ରାଜା	ରାଜାନୌ	ରାଜାନଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ରାଜାନମ୍	ରାଜାନୌ	ରାଜ୍ଞଃ
ତୃତୀୟା	ରାଜ୍ଞା	ରାଜଭ୍ୟାମ୍	ରାଜଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ରାଜ୍ଞେ	ରାଜଭ୍ୟାମ୍	ରାଜଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ରାଜ୍ଞଃ	ରାଜଭ୍ୟାମ୍	ରାଜଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ରାଜ୍ଞଃ	ରାଜ୍ଞୋଃ	ରାଜ୍ଞାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ରାଜ୍ଞି / ରାଜନି	ରାଜ୍ଞୋଃ	ରାଜସୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ରାଜନ୍ !	ରାଜାନୌ !	ରାଜାନଃ !

ମହାନ୍ ରାଜା = ମହାରାଜଃ (କର୍ମଧାରୟଃ) । କଳିଙ୍ଗାନାଂ ରାଜା = କଳିଙ୍ଗରାଜଃ (ଷଷ୍ଠୀତତ୍ ପୁରୁଷଃ) । ଏହିପରି ଦେବରାଜ, ମଗଧରାଜ, ପଶୁରାଜ ଇତ୍ୟାଦି ରାଜାନ୍ତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ରୂପ ବାଳକ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ହେବ ବୋଲି ମନେରଖିବାକୁ ହେବ ।

ଆତ୍ମନ୍- (ଆତ୍ମା/ ସ୍ୱୟମ୍)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଆତ୍ମା	ଆତ୍ମାନୌ	ଆତ୍ମାନଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଆତ୍ମାନମ୍	ଆତ୍ମାନୌ	ଆତ୍ମନଃ
ତୃତୀୟା	ଆତ୍ମନା	ଆତ୍ମଭ୍ୟାମ୍	ଆତ୍ମଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଆତ୍ମନେ	ଆତ୍ମଭ୍ୟାମ୍	ଆତ୍ମଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଆତ୍ମନଃ	ଆତ୍ମଭ୍ୟାମ୍	ଆତ୍ମଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଆତ୍ମନଃ	ଆତ୍ମନୋଃ	ଆତ୍ମନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଆତ୍ମନି	ଆତ୍ମନୋଃ	ଆତ୍ମସୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ଆତ୍ମନ୍ !	ଆତ୍ମାନୌ !	ଆତ୍ମାନଃ !

ବ୍ରହ୍ମନ୍, କୃତକର୍ମନ୍, ପରମାତ୍ମନ୍, ଜୀବାତ୍ମନ୍, ଧର୍ମାତ୍ମନ୍, ମହାତ୍ମନ୍, କୃଷ୍ଣବର୍ତ୍ମନ୍ (ଅଗ୍ନି), ଦ୍ୱିଜନ୍ମନ୍ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ରୂପ ଆତ୍ମନ୍ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି । 'ଶ୍ୱନ୍' ବ୍ୟତୀତ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦର 'ଅନ୍' ପୂର୍ବସ୍ଥ ସଂଯୁକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣର ଅନ୍ତରେ 'ମ' କିମ୍ବା 'ବ' ଥାଏ । ସେସବୁ ଆତ୍ମନ୍ ପରି ରୂପ ହୁଅନ୍ତି ।

*. ନ ସଂଯୋଗାଦ୍ୱମନ୍ତାତ୍ ।

୧। ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗଃ ।

ଏକଃ ରାଜା ଆସୀତ୍ ।

ପ୍ରଜାଃ ତଂ ରାଜାନଂ ଦେବମ୍ ଇତି ପୂଜୟନ୍ତି ।

ସେନାପତିଃ ରାଜ୍ଞା ସହ ଅଗଚ୍ଛତ୍ ।

ତସ୍ମୈ ରାଜ୍ଞେ ସତ୍ୟବଚନଂ ରୋଚତେ ।

ତସ୍ମାତ୍ ରାଜ୍ଞଃ ପ୍ରଜାଃ ସାହାଯ୍ୟଂ ଲଭନ୍ତେ ।

ତସ୍ୟ ରାଜ୍ଞଃ ନାମ ମୁଖେ ମୁଖେ ବର୍ତ୍ତତେ ।

ତସ୍ୟ ରାଜ୍ଞଃ କୀର୍ତ୍ତିଃ ସର୍ବୈଃ ଗୀୟତେ ।

ତସ୍ମିନ୍ ରାଜ୍ଞି ସର୍ବେଷାଂ ପ୍ରୀତିଃ ବର୍ତ୍ତତେ ।

ହେ ରାଜନ୍ !, ମୟି ଦୟାଂ କୁରୁ ।

୨। ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟାନି ପଠତ ।

ଅୟମ୍ ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ । ଯଃ ଆତ୍ମାନଂ ନ ଜାନାତି, ସଃ କିମପି ନ ଜାନାତି । ଆତ୍ମାନମ୍ ଆତ୍ମନା ଜାନୀହି । ଆତ୍ମନେ ସର୍ବଂ କୁରୁ । ଶାନ୍ତିଃ ଆତ୍ମନଃ ଏବ ଉଦ୍‌ଭବତି । ଆତ୍ମା ଏବ ଆତ୍ମନଃ ବନ୍ଧୁଃ । ଅତଃ ଆତ୍ମନି ବାସଂ କୁରୁ । ହେ ଆତ୍ମନ୍, ମୋହନିଦ୍ରାଂ ପରିହର ।

(ଇନ୍-ଭାଗାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ଗୁଣିନ୍ (ଗୁଣବାନ୍/ ଗୁଣୀ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଗୁଣୀ	ଗୁଣିନୌ	ଗୁଣିନଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଗୁଣିନମ୍	ଗୁଣିନୌ	ଗୁଣିନଃ
ତୃତୀୟା	ଗୁଣିନା	ଗୁଣିଭ୍ୟାମ୍	ଗୁଣିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଗୁଣିନେ	ଗୁଣିଭ୍ୟାମ୍	ଗୁଣିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଗୁଣିନଃ	ଗୁଣିଭ୍ୟାମ୍	ଗୁଣିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଗୁଣିନଃ	ଗୁଣିନୋଃ	ଗୁଣିନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଗୁଣିନି	ଗୁଣିନୋଃ	ଗୁଣିଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ଗୁଣିନ୍ !	ଗୁଣିନୌ !	ଗୁଣିନଃ !

ଅର୍ଥିନ୍, ଏକାକିନ୍, କୃତିନ୍, ଜ୍ଞାନିନ୍, ଧନିନ୍, ତପସ୍ୱିନ୍, ବଳିନ୍, ମନ୍ତ୍ରିନ୍, ମେଧାବିନ୍, ରୋଗିନ୍, ସ୍ୱାମିନ୍, ମନସ୍ୱିନ୍, ପାପିନ୍, ଯୋଗିନ୍, ସାକ୍ଷିନ୍ ପ୍ରଭୃତି ଇନ୍-ଭାଗାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଗୁଣିନ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

(କ) ଅୟଂ ଜନଃ ଗୁଣୀ ଅସ୍ତି । ଇମଂ ଗୁଣିନଂ ଜନଂ ସର୍ବେ ଉପଗଚ୍ଛନ୍ତି । ଅସ୍ମୈ ଗୁଣିନେ ଜନାୟ ତେ ଉପହାରାନ୍ ଯଚ୍ଛନ୍ତି । ଅସ୍ୟ ଗୁଣିନଃ ଜନସ୍ୟ ନିଜାପରବୁଦ୍ଧିଃ ନାସ୍ତି । ଅସ୍ମିନ୍ ଗୁଣିନେ ଜନେ ସର୍ବେ ହୃଷ୍ୟନ୍ତି । ଗୁଣିନଃ ଜନାତ୍ ସତ୍‌ପରାମର୍ଶଃ ଲଭ୍ୟତେ । ଗୁଣିନା ସଭା ବିଭାତି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

'ଗୁଣୀ' ଇତ୍ୟସ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରୂପଂ 'ଗୁଣିନୀ' ଭବତି । ତସ୍ୟ ରୂପାଣି 'ନଦୀ' ବତ୍ ଭବନ୍ତି । ଅଧୋଲିଖିତଶବ୍ଦାନାଂ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରୂପଂ କିଂ ଭବେତ୍ ?

ଉଦାହରଣ - ଗୁଣୀ- ଗୁଣିନୀ

ରୋଗୀ- ରୋଗିଣୀ

ଜ୍ଞାନୀ	________	ବୈରୀ	________
ମେଧାବୀ	________	ସାକ୍ଷୀ	________
ହସ୍ତୀ	________	ଗୃହୀ	________
ଏକାକୀ	________	ମନ୍ତ୍ରୀ	________
କୁଶଳୀ	________	ଯନ୍ତ୍ରୀ	________
ଧନୀ	________	ଉପକାରୀ	________
ତପସ୍ୱୀ	________	ମନୀଷୀ	________
ପ୍ରତିବେଶୀ	________	ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ	________
ଦୂରଦର୍ଶୀ	________	ମୃଦୁଭାଷୀ	________
ସତ୍ୟବାଦୀ	________	ଦ୍ରୁତଚାରୀ	________

ପଥିନ୍ (ଇନ୍-ଭାଗାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ) (ବାଟ/ ମାର୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ପନ୍ଥାଃ	ପନ୍ଥାନୌ	ପନ୍ଥାନଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ପନ୍ଥାନମ୍	ପନ୍ଥାନୌ	ପଥଃ
ତୃତୀୟା	ପଥା	ପଥିଭ୍ୟାମ୍	ପଥିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ପଥେ	ପଥିଭ୍ୟାମ୍	ପଥିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ପଥଃ	ପଥିଭ୍ୟାମ୍	ପଥିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ପଥଃ	ପଥୋଃ	ପଥାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ପଥି	ପଥୋଃ	ପଥିଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ପନ୍ଥାଃ !	ପନ୍ଥାନୌ !	ପନ୍ଥାନଃ !

ମଥିନ୍ (ମନ୍ଥନ-ଦଣ୍ଡ) ଶବ୍ଦର ରୂପ ପଥିନ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ଜ୍ଞାନଂ ବିନା ଛାତ୍ରାଣାଂ ନାନ୍ୟଃ ପନ୍ଥାଃ ଅସ୍ତି । ତସ୍ମାତ୍ ଏବଂ ପନ୍ଥାନଂ ଛାତ୍ରାଃ ସମାଶ୍ରୟନ୍ତୁ । ଅନେନ ପଥା ଭଗବତଃ ଉପଲବ୍ଧିଃ ସମ୍ଭବେତ୍ । ଅସ୍ମୈ ପଥେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣମ୍ ଆବଶ୍ୟକମ୍ । ଅସ୍ମାତ୍ ପଥଃ ବିଚ୍ୟୁତିଃ ମା ଭବେତ୍ । ଅସ୍ୟ ପଥଃ ଲଙ୍ଘନଂ ହାନିକାରକମ୍ । ତଥାପି ଅସ୍ମିନ୍ ପଥି ମହାନ୍ ଆନନ୍ଦଃ ଅସ୍ତି ।

ଅତ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ-ଗଚ୍ଛତ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) (ଯାଉଥିବା, ଯାଉଯାଉ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଗଚ୍ଛନ୍	ଗଚ୍ଛନ୍ତୌ	ଗଚ୍ଛନ୍ତଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଗଚ୍ଛନ୍ତମ୍	ଗଚ୍ଛନ୍ତୌ	ଗଚ୍ଛତଃ
ତୃତୀୟା	ଗଚ୍ଛତା	ଗଚ୍ଛଦ୍ଭ୍ୟାମ୍	ଗଚ୍ଛଦ୍ଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଗଚ୍ଛତେ	ଗଚ୍ଛଦ୍ଭ୍ୟାମ୍	ଗଚ୍ଛଦ୍ଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଗଚ୍ଛତଃ	ଗଚ୍ଛଦ୍ଭ୍ୟାମ୍	ଗଚ୍ଛଦ୍ଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଗଚ୍ଛତଃ	ଗଚ୍ଛତୋଃ	ଗଚ୍ଛତାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଗଚ୍ଛତି	ଗଚ୍ଛତୋଃ	ଗଚ୍ଛତ୍ସୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ଗଚ୍ଛନ୍ !	ଗଚ୍ଛନ୍ତୌ !	ଗଚ୍ଛନ୍ତଃ !

କରିଷ୍ୟତ୍, ଦାସ୍ୟତ୍, ପଠିଷ୍ୟତ୍, ଭବିଷ୍ୟତ୍, ଚଳତ୍, ଗାୟତ୍, ଇଚ୍ଛତ୍, କୁର୍ବତ୍, ଧାବତ୍, ତିଷ୍ଠତ୍, ବଦତ୍, ଧ୍ୟାୟତ୍, ଲିଖତ୍, ପଠତ୍, ଜୀବତ୍, ହସତ୍, ପ୍ରଭୃତି ଅତ୍-ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତଶବ୍ଦର ରୂପ ଗଚ୍ଛତ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ଗଚ୍ଛତ୍ ଶବ୍ଦର ପ୍ରଥମା, ଦ୍ୱିତୀୟା ଏବଂ ସମ୍ବୋଧନରେ **ଗଚ୍ଛତ୍, ଗଚ୍ଛତୀ ଓ ଗଚ୍ଛନ୍ତି** ରୂପ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଗଚ୍ଛତ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପ ନଦୀ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ଯଥା- ଗଚ୍ଛନ୍ତୀ, ଗଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟୌ, ଗଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟଃ ଇତ୍ୟାଦି ।

ବତ୍-ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ-ଭବତ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) (ଆପଣ)

ଏହା 'ଗଚ୍ଛତ୍' ଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହୁଏ । **ପ୍ରଭେଦ କେବଳ ଏତିକି ଯେ ଏହାର ପ୍ରଥମା ଏକବଚନରେ ନ-କାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅ-କାର ସ୍ଥାନରେ ଆ-କାର ହୁଏ । ପ୍ରଥମା ଏକବଚନ - ଭବାନ୍** । ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା) ଭବନ୍ !

ଆୟୁଷ୍ମତ୍, ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତ୍, ଦୀପ୍ତିମତ୍, ଧୀମତ୍, ଶ୍ରୀମତ୍, ବୁଦ୍ଧିମତ୍, ହନୁମତ୍, ମୂର୍ତ୍ତିମତ୍, ଭଗବତ୍, ବଳବତ୍, ବିଦ୍ୟାବତ୍, ହିମବତ୍, ବିବସ୍ୱତ୍, କିୟତ୍, ତାବତ୍, ଯାବତ୍, ଗତବତ୍, ଶ୍ରୁତବତ୍, କୃତବତ୍, ସ୍ଥିତବତ୍, ଉକ୍ତବତ୍ ଇତ୍ୟାଦି ମତୁପ୍-କ୍ତବତୁ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତଶବ୍ଦର ରୂପ ଭବତ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ହୁଏ ।

ଉଦାହରଣମ୍ :

(୧) ଦୀପ୍ତି + ମତୁପ୍ → ମତ୍ = ଦୀପ୍ତିମତ୍ (ଦୀପ୍ତିମାନ୍ - ଦୀପ୍ତିମନ୍ତୌ - ଦୀପ୍ତିମନ୍ତଃ)

ବୁଦ୍ଧି + ମତୁପ୍ → ମତ୍ = ବୁଦ୍ଧିମତ୍ (ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ - ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତୌ - ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତଃ)

ହନୁ + ମତୁପ୍ → ମତ୍ = ହନୁମତ୍ (ହନୁମାନ୍ - ହନୁମନ୍ତୌ - ହନୁମନ୍ତଃ)

ଆୟୁସ୍ + ମତୁପ୍ → ମତ୍ = ଆୟୁଷ୍ମତ୍ (ଆୟୁଷ୍ମାନ୍ - ଆୟୁଷ୍ମନ୍ତୌ - ଆୟୁଷ୍ମନ୍ତଃ)

ବଳ + ମତୁପ୍ → ବତୁପ୍ → ବତ୍ = ବଳବତ୍ (ବଳବାନ୍ - ବଳବନ୍ତୌ - ବଳବନ୍ତଃ)

ଭଗ + ମତୁପ୍ → ବତୁପ୍ → ବତ୍ = ଭଗବତ୍ (ଭଗବାନ୍ - ଭଗବନ୍ତୌ - ଭଗବନ୍ତଃ)

ବିଦ୍ୟା + ମତୁପ୍ → ବତୁପ୍ → ବତ୍ = ବିଦ୍ୟାବତ୍ (ବିଦ୍ୟାବାନ୍ - ବିଦ୍ୟାବନ୍ତୌ - ବିଦ୍ୟାବନ୍ତଃ)

ପଠ୍ + କ୍ତବତୁ = ପଠିତବତ୍ (ପଠିତବାନ୍ - ପଠିତବନ୍ତୌ - ପଠିତବନ୍ତଃ)

ଗମ୍ + କ୍ତବତୁ = ଗତବତ୍ (ଗତବାନ୍- ଗତବନ୍ତୌ - ଗତବନ୍ତଃ)

ଜ୍ଞା + କ୍ତବତୁ = ଜ୍ଞାତବତ୍ (ଜ୍ଞାତବାନ୍ - ଜ୍ଞାତବନ୍ତୌ - ଜ୍ଞାତବନ୍ତଃ)

(୨)(କ) ନୈବ କିଞ୍ଚିତ୍ କରୋମୀତି ଯୁକ୍ତୋ ମନ୍ୟେତ ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ।
ପଶ୍ୟନ୍-ଶୃଣ୍ୱନ୍ ସ୍ପୃଶନ୍ - ଜିଘ୍ରନ୍- ଅଶ୍ନନ୍-ଗଚ୍ଛନ୍-ସ୍ୱପନ୍-ଶ୍ୱସନ୍ ॥ ଗୀତା- ୫.୮

(ଖ) ସ୍ପୃଶନ୍ନପି ଗଜୋ ହନ୍ତି ଜିଘ୍ରନ୍ନପି ଭୁଜଙ୍ଗମଃ ।
ହସନ୍ନପି ନୃପୋ ହନ୍ତି ମାନୟନ୍ନପି ଦୁର୍ଜନଃ ॥

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧ । ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ଭବାନ୍ କୁତ୍ର ଗଚ୍ଛତି ।
ଅହଂ ଭବନ୍ତଂ ପୃଚ୍ଛାମି ।
କେଶବଃ ଭବତା ସହ ବିଦ୍ୟାଳୟମ୍ ଅଗଚ୍ଛତ୍ ।
ସଃ ଭବତେ ପୁସ୍ତକାନି ଆନୟତି ।
ଭବତଃ ଋତେ ମମ କୋଽପି ସହାୟଃ ନାସ୍ତି ।
କୁତ୍ର ଭବତଃ ଗୃହମ୍ ?
ମମ ବିଶ୍ୱାସଃ ଭବତି ଅସ୍ତି ।

୨ । 'ଭବତ୍' ଇତ୍ୟସ୍ୟ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଦ୍ୱିବଚନ-ବହୁବଚନ-ରୂପୈଃ ବାକ୍ୟାନି ପୁନର୍ଲିଖତ ।

ସ୍-କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ

ବିଦ୍ୱସ୍ - (ବିଦ୍ୱାନ୍)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ବିଦ୍ୱାନ୍	ବିଦ୍ୱାଂସୌ	ବିଦ୍ୱାଂସଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ବିଦ୍ୱାଂସମ୍	ବିଦ୍ୱାଂସୌ	ବିଦୁଷଃ
ତୃତୀୟା	ବିଦୁଷା	ବିଦ୍ୱଦ୍ଭ୍ୟାମ୍	ବିଦ୍ୱଦ୍ଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ବିଦୁଷେ	ବିଦ୍ୱଦ୍ଭ୍ୟାମ୍	ବିଦ୍ୱଦ୍ଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ବିଦୁଷଃ	ବିଦ୍ୱଦ୍ଭ୍ୟାମ୍	ବିଦ୍ୱଦ୍ଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ବିଦୁଷଃ	ବିଦୁଷୋଃ	ବିଦୁଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ବିଦୁଷି	ବିଦୁଷୋଃ	ବିଦ୍ୱତ୍ସୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ବିଦ୍ୱନ୍ !	ବିଦ୍ୱାଂସୌ !	ବିଦ୍ୱାଂସଃ !

(ନିଷେଦିବସ୍, ତସ୍ଥିବସ୍, ପେଚିବସ୍ ଇତ୍ୟାଦି କେତେକ ବସ୍-ଭାଗାନ୍ତଶବ୍ଦର ବିଦ୍ୱସ୍ ଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହୁଏ ।)

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ସ୍ୱଦେଶେ ପୂଜ୍ୟତେ ରାଜା, ବିଦ୍ୱାନ୍ ସର୍ବତ୍ର ପୂଜ୍ୟତେ ।
ଜନାଃ ଭକ୍ତ୍ୟା ବିଦ୍ୱାଂସଂ ପୂଜୟନ୍ତି

<u>ବିଦୂଷା</u> ସମ୍ବନ୍ଧଃ କାର୍ଯ୍ୟଃ ।

<u>ବିଦୁଷେ</u> ରାଜା ଧନାନି ଦଦାତି ।

<u>ବିଦୁଷଃ</u> ଜ୍ଞାନଂ ଲଭସ୍ୱ ।

<u>ବିଦୁଷଃ</u> ବଚନଂ ପାଳୟ ।

ତବ ଶ୍ରଦ୍ଧା <u>ବିଦୁଷି</u> ତିଷ୍ଠତୁ ।

ହେ <u>ବିଦ୍ୱନ୍</u> ! ତ୍ୱଂ ମେ ପ୍ରିୟଃ ।

ଅସ୍-ଭାଗାନ୍ତ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ

ପୟସ୍ (କ୍ଷୀର, ଜଳ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ପୟଃ	ପୟସୀ	ପୟାଂସି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ପୟଃ	ପୟସୀ	ପୟାଂସି
ତୃତୀୟା	ପୟସା	ପୟୋଭ୍ୟାମ୍	ପୟୋଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ପୟସେ	ପୟୋଭ୍ୟାମ୍	ପୟୋଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ପୟସଃ	ପୟୋଭ୍ୟାମ୍	ପୟୋଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ପୟସଃ	ପୟସୋଃ	ପୟସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ପୟସି	ପୟସୋଃ	ପୟଃସୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ପୟଃ !	ପୟସୀ !	ପୟାଂସି !

ଅୟସ୍ (ଲୁହା), ଆଗସ୍ (ପାପ), ଚେତସ୍, ଛନ୍ଦସ୍, ତପସ୍, ତମସ୍, ତେଜସ୍, ମନସ୍, ଯଶସ୍, ବୟସ୍, ସରସ୍ (ପୁଷ୍କରିଣୀ), ସ୍ରୋତସ୍ ପ୍ରଭୃତି ଅସ୍ ଭାଗାନ୍ତ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପୟସ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। **ସଂସ୍କୃତେନ ଅନୁବାଦଂ କୁରୁତ ।**

ମନ ହିଁ ସୁଖ ଦୁଃଖର କାରଣ ।

ତୁମେ ମନରେ ମା'ଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କର ।

ମନର ଅନ୍ୟ ନାମ ମାନସ ।

ମନରେ ବହୁପ୍ରକାର ବିଚାର ଆସେ ।

ହେ ମନ, ତୁମେ ଶାନ୍ତ ହୁଅ ।

୨। **ଉତ୍କଳଭାଷୟା ଅନୁବାଦଂ କୁରୁତ ।**

ପ୍ରକାଶଃ ପୟସା ଓଦନଂ <u>ଖାଦତି</u> ।

<u>ପୟଃପାନଂ</u> ଭୁଜଙ୍ଗାନାଂ କେବଳଂ ବିଷବର୍ଦ୍ଧନମ୍ ।

ତମସାୟାଃ **ଅନାବିଲଂ** ପୟଃ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମୁନିଃ **ସନ୍ତୁଷ୍ଟଃ** ଅଭବତ୍ ।
ଜୀବନେ କଦାଚିତ୍ ଗଙ୍ଗାୟାଃ ପୟସି ସ୍ନାନଂକୁରୁ ।
ତସ୍ମାତ୍ ପୟସଃ କିଞ୍ଚିତ୍ ପିବ ।

୩। ରେଖାଙ୍କିତପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦଂ ବିଭକ୍ତିବଚନନିରୂପଣଂ ଚ ଯଥୋଦାହରଣଂ କୁରୁତ ।

ଯଥା : ହେ ପଥିକ, **ଜୀବନ୍** ନରଃ ଏବ କଲ୍ୟାଣଂ ପ୍ରାପ୍ନୋତି । ଜୀବନ୍- ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିଃ ଏକବଚନମ୍

ଅୟଂ ତୁ **ବିଦ୍ୱାନ୍** ।	____	____	____
ଗଚ୍ଛନ୍ତଂ ମାଂ କିଂ ପ୍ରଷ୍ଟୁମିଚ୍ଛତି ଭବାନ୍ ?	____	____	____
ବିଦ୍ୱାଂସଃ କୀଦୃଶଂ ବ୍ୟବହାରମ୍ ଇଚ୍ଛନ୍ତି ?	____	____	____
ଆତ୍ମନଃ ପ୍ରତିକୂଳାନି ପରେଷାଂ ନ ସମାଚରେତ୍ ।	____	____	____
ମାନଃ ହି **ମହତାଂ** ଧନମ୍ ।	____	____	____
ଉଦ୍ଧରେତ୍ **ଆତ୍ମନା** ଆତ୍ମାନମ୍ ।	____	____	____
ହେ **ଶ୍ରୀମନ୍ତୌ,** ଅୟମେବ ସମୁଚିତଃ ବ୍ୟବହାରଃ ।	____	____	____

୪। ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

		ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ଭବତ୍	ପ୍ରଥମା	____	ଭବନ୍ତୌ	____
ରାଜନ୍	ଦ୍ୱିତୀୟା	ରାଜାନମ୍	____	____
ଗଚ୍ଛତ୍	ତୃତୀୟା	____	____	ଗଚ୍ଛଦ୍ଭିଃ
ଆତ୍ମନ୍	ଚତୁର୍ଥୀ	____	ଆତ୍ମଭ୍ୟାମ୍	____
ଗୁଣିନ୍	ପଞ୍ଚମୀ	____	____	ଗୁଣିଭ୍ୟଃ
ବିଦ୍ୱସ୍	ଷଷ୍ଠୀ	ବିଦୁଷଃ	____	____
ଜୀବତ୍	ସପ୍ତମୀ	____	ଜୀବତୋଃ	____

୫। ଯଥାନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରୂପାଣି ଲିଖତ ।

(କ) ରାଜନ୍ ଷଷ୍ଠୀ ଏକବଚନ -
(ଖ) ଭବତ୍ ସପ୍ତମୀ ଦ୍ୱିବଚନ-
(ଗ) ଆତ୍ମନ୍ ପଞ୍ଚମୀ ବହୁବଚନ-
(ଘ) ବିଦ୍ୱସ୍ ଚତୁର୍ଥୀ ଦ୍ୱିବଚନ -
(ଙ) ଗଚ୍ଛତ୍ ତୃତୀୟା ଏକବଚନ -
(ଚ) ପଥିନ୍ ଦ୍ୱିତୀୟା ବହୁବଚନ-
(ଛ) ଗୁଣିନ୍ ସପ୍ତମୀ ଦ୍ୱିବଚନ-
(ଜ) ପୟସ୍ ଷଷ୍ଠୀ ଏକବଚନ-

ସର୍ବନାମ ଶବ୍ଦ :

ରୂପର ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟ ଅନୁସାରେ ସର୍ବନାମ ଶବ୍ଦ ସକଳ (୩୩ଟି) ପାଞ୍ଚଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା- ସର୍ବାଦି, ଅନ୍ୟାଦି, ପୂର୍ବାଦି, ଯଦାଦି ଏବଂ ଇଦମାଦି, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ୭ଟି ଶବ୍ଦ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

୧. ସର୍ବ (ସମସ୍ତ, ସବୁ) (ପୁଂଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସର୍ବଃ	ସର୍ବୌ	ସର୍ବେ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ସର୍ବମ୍	ସର୍ବୌ	ସର୍ବାନ୍
ତୃତୀୟା	ସର୍ବେଣ	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବୈଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ସର୍ବସ୍ମୈ	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ସର୍ବସ୍ମାତ୍	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ସର୍ବସ୍ୟ	ସର୍ବୟୋଃ	ସର୍ବେଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ସର୍ବସ୍ମିନ୍	ସର୍ବୟୋଃ	ସର୍ବେଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ସର୍ବ !	ସର୍ବୌ !	ସର୍ବେ !

ସର୍ବ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସର୍ବା	ସର୍ବେ	ସର୍ବାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ସର୍ବାମ୍	ସର୍ବେ	ସର୍ବାଃ
ତୃତୀୟା	ସର୍ବୟା	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ସର୍ବସ୍ୟୈ	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ସର୍ବସ୍ୟାଃ	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ସର୍ବସ୍ୟାଃ	ସର୍ବୟୋଃ	ସର୍ବାସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ସର୍ବସ୍ୟାମ୍	ସର୍ବୟୋଃ	ସର୍ବାସୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ସର୍ବେ !	ସର୍ବେ !	ସର୍ବାଃ !

ସର୍ବ (କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସର୍ବମ୍	ସର୍ବେ	ସର୍ବାଣି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ସର୍ବମ୍	ସର୍ବେ	ସର୍ବାଣି
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ସର୍ବ !	ସର୍ବେ !	ସର୍ବାଣି !

ଅନ୍ୟ ବିଭକ୍ତିରେ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ସର୍ବଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି । ସର୍ବ, ବିଶ୍ୱ, ଉଭ, ଉଭୟ, ଏକ, ଏକତମ-ଏଇ ଛଅଟି ଶବ୍ଦର ରୂପ ଏକାପରି ।

ସର୍ବଶବ୍ଦର ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଏକବଚନ ପ୍ରୟୋଗ- ନହି ସର୍ବଃ ସର୍ବଂ ବେତ୍ତି ।

ଦ୍ୱିବଚନ ପ୍ରୟୋଗ- ସର୍ବୌ ଅସୁରବାନରୌ ହତୌ ।

ବହୁବଚନ ପ୍ରୟୋଗ- ସର୍ବେ ସନ୍ତୁ ନିରାମୟାଃ ।

ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ :

୧. ସର୍ବ ଓ ବିଶ୍ୱ ଶବ୍ଦ ସକଳ ଅର୍ଥ ବୁଝାଇଲେ ସର୍ବନାମ ହୁଏ । ଅନ୍ୟଥା ଏହାର ଅକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହୁଏ । ବିଶେଷ୍ୟ ହେଲେ ସର୍ବଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଶିବ ଓ ବିଶ୍ୱ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଜଗତ୍ ହୁଏ ।

୨. ଉଭ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱିବଚନାନ୍ତ କିନ୍ତୁ ଉଭୟ ଶବ୍ଦର ଏକବଚନ ଓ ବହୁବଚନ ହୁଏ । ଯଥା ଉଭୌ ବାଳକୌ (ଦ୍ୱିବଚନ), ଉଭୟୋ ମୁନିଃ (ଏକବଚନ), ଉଭୟେ ଦେବମନୁଷ୍ୟାଃ (ବହୁବଚନ) ।

୩. ଏକ ଶବ୍ଦ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏକବଚନାନ୍ତ; କିନ୍ତୁ କେହି କେହି ଅର୍ଥରେ ସବୁବଚନରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଏହା ସର୍ବନାମ ବୋଲାଏ ।

୪. ସର୍ବ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ଅପ୍ରଧାନ ହେଲେ ସର୍ବନାମ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଥା- ପ୍ରିୟଃ ସର୍ବଃ ଯସ୍ୟ ସଃ ପ୍ରିୟସର୍ବଃ (ବହୁବ୍ରୀହି) ଅତିକ୍ରାନ୍ତଃ ସର୍ବମ୍ ଅତିସର୍ବଃ (ତତ୍ପୁରୁଷ) ଏ ଗୁଡ଼ିକର ଅକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହେବ ।

୨. ତଦ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ସେ / ତାହା

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସଃ	ତୌ	ତେ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ତମ୍	ତୌ	ତାନ୍
ତୃତୀୟା	ତେନ	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତୈଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ତସ୍ମୈ	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ତସ୍ମାତ୍	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ତସ୍ୟ	ତୟୋଃ	ତେଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ତସ୍ମିନ୍	ତୟୋଃ	ତେଷୁ

୧. ତଦ୍, ଯଦ୍, ଏତଦ୍, ଇଦମ୍, କିମ୍, ଅଦସ୍, ଯୁଷ୍ମଦ୍ ଓ ଅସ୍ମଦ୍ ଶବ୍ଦର ସମ୍ବୋଧନରେ ବ୍ୟବହାର ନାହିଁ ।

ତଦ୍ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସା	ତେ	ତାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ତାମ୍	ତେ	ତାଃ
ତୃତୀୟା	ତୟା	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ତସ୍ୟୈ	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ତସ୍ୟାଃ	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ତସ୍ୟାଃ	ତୟୋଃ	ତାସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ତସ୍ୟାମ୍	ତୟୋଃ	ତାସୁ

ତଦ୍ (କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ତତ୍	ତେ	ତାନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ତତ୍	ତେ	ତାନି

ତୃତୀୟାଠାରୁ ସପ୍ତମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରୂପ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ତଦ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

୩. ଯଦ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ଯେ /ଯାହା

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଯଃ	ଯୌ	ଯେ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଯମ୍	ଯୌ	ଯାନ୍
ତୃତୀୟା	ଯେନ	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯୈଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଯସ୍ମୈ	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଯସ୍ମାତ୍	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଯସ୍ୟ	ଯୟୋଃ	ଯେଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଯସ୍ମିନ୍	ଯୟୋଃ	ଯେଷୁ

ଯଦ୍ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଯା	ଯେ	ଯାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଯାମ୍	ଯେ	ଯାଃ
ତୃତୀୟା	ଯୟା	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଯସ୍ୟୈ	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଯସ୍ୟାଃ	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଯସ୍ୟାଃ	ଯୟୋଃ	ଯାସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଯସ୍ୟାମ୍	ଯୟୋଃ	ଯାସୁ

ଯଦ୍ (କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଯତ୍	ଯେ	ଯାନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଯତ୍	ଯେ	ଯାନି

ଯଦ୍ ଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗରେ ତୃତୀୟାଠାରୁ ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିନି ବଚନରେ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଯଦ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

୪.କିମ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) କିଏ, କ'ଣ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	କଃ	କୌ	କେ
ଦ୍ୱିତୀୟା	କମ୍	କୌ	କାନ୍
ତୃତୀୟା	କେନ	କାଭ୍ୟାମ୍	କୈଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	କସ୍ମୈ	କାଭ୍ୟାମ୍	କେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	କସ୍ମାତ୍	କାଭ୍ୟାମ୍	କେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	କସ୍ୟ	କୟୋଃ	କେଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	କସ୍ମିନ୍	କୟୋଃ	କେଷୁ

କିମ୍ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	କା	କେ	କାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	କାମ୍	କେ	କାଃ
ତୃତୀୟା	କୟା	କାଭ୍ୟାମ୍	କାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	କସ୍ୟୈ	କାଭ୍ୟାମ୍	କାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	କସ୍ୟାଃ	କାଭ୍ୟାମ୍	କାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	କସ୍ୟାଃ	କୟୋଃ	କାସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	କସ୍ୟାମ୍	କୟୋଃ	କାସୁ

କମ୍ (କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	କିମ୍	କେ	କାନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	କିମ୍	କେ	କାନି

ଅବଶିଷ୍ଟ ରୂପ ପୁଂଲିଙ୍ଗ କିମ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ।

୫. ଇଦମ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ଏହା, ଏହି

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଅୟମ୍	ଇମୌ	ଇମେ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଇମମ୍	ଇମୌ	ଇମାନ୍
ତୃତୀୟା	ଅନେନ	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଏଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଅସ୍ମୈ	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଏଭ୍ୟଃ

ପଞ୍ଚମୀ	ଅସ୍ମାତ୍	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଏଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଅସ୍ୟ	ଅନୟୋଃ	ଏଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଅସ୍ମିନ୍	ଅନୟୋଃ	ଏଷୁ

ଇଦମ୍ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଇୟମ୍	ଇମେ	ଇମାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଇମାମ୍	ଇମେ	ଇମାଃ
ତୃତୀୟା	ଅନୟା	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଆଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଅସ୍ୟୈ	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଆଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଅସ୍ୟାଃ	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଆଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଅସ୍ୟାଃ	ଅନୟୋଃ	ଆସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଅସ୍ୟାମ୍	ଅନୟୋଃ	ଆସୁ

ଇଦମ୍ (କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଇଦମ୍	ଇମେ	ଇମାନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଇଦମ୍	ଇମେ	ଇମାନି

ଅବଶିଷ୍ଟ ରୂପ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଇଦମ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ।

୬. ଅସ୍ମଦ୍ (ମୁଁ, ଆମ୍ଭେ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଅହମ୍	ଆବାମ୍	ବୟମ୍
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମାମ୍, ମା	ଆବାମ୍, ନୌ	ଅସ୍ମାନ୍, ନଃ
ତୃତୀୟା	ମୟା	ଆବାଭ୍ୟାମ୍	ଅସ୍ମାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମହ୍ୟମ୍, ମେ	ଆବାଭ୍ୟାମ୍, ନୌ	ଅସ୍ମଭ୍ୟମ୍, ନଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମତ୍	ଆବାଭ୍ୟାମ୍	ଅସ୍ମତ୍
ଷଷ୍ଠୀ	ମମ, ମେ	ଆବୟୋଃ, ନୌ	ଅସ୍ମାକମ୍, ନଃ
ସପ୍ତମୀ	ମୟି	ଆବୟୋଃ	ଅସ୍ମାସୁ

୭. ଯୁଷ୍ମଦ୍ (ତୁ, ତୁମ୍ଭେ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ତ୍ୱମ୍	ଯୁବାମ୍	ଯୂୟମ୍
ଦ୍ୱିତୀୟା	ତ୍ୱାମ୍, ତ୍ୱା	ଯୁବାମ୍, ବାମ୍	ଯୁଷ୍ମାନ୍, ବଃ
ତୃତୀୟା	ତ୍ୱୟା	ଯୁବାଭ୍ୟାମ୍	ଯୁଷ୍ମାଭିଃ

ଚତୁର୍ଥୀ	ତୁଭ୍ୟମ୍, ତେ	ଯୁବାଭ୍ୟାମ୍, ବାମ୍	ଯୁଷ୍ମଭ୍ୟମ୍, ବଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ତ୍ୱତ୍	ଯୁବାଭ୍ୟାମ୍	ଯୁଷ୍ମତ୍
ଷଷ୍ଠୀ	ତବ, ତେ	ଯୁବୟୋଃ, ବାମ୍	ଯୁଷ୍ମାକମ୍,ବଃ
ସପ୍ତମୀ	ତ୍ୱୟି	ଯୁବୟୋଃ	ଯୁଷ୍ମାସୁ

ଯୁଷ୍ମଦ୍ ଓ ଅସ୍ମଦ୍ ଶବ୍ଦର ତିନିଲିଙ୍ଗରେ ସମାନରୂପ ହୁଏ ।

(କ) ତ୍ୱା, ତେ ପ୍ରଭୃତି ଏକାକ୍ଷର ବିକଳ୍ପ ରୂପ ଗୁଡ଼ିକ ବାକ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ, (ଖ) ଶ୍ଲୋକପାଦର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ, (ଗ) ଚ-ବା-ଏବ ସହିତ ପ୍ରୟୋଗ କାଳରେ, (ଘ) ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନକୁ ବୁଝାଉଥିବା ଧାତୁ ଯୋଗରେ, (ଙ) ସଂବୋଧନ ପଦର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ସ୍ଥଳରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଭକ୍ତି ବଚନରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଦତ୍ତ ରୂପ ଗ୍ରହଣୀୟ ।

ଉଦାହରଣ :

(କ) ଅଶୁଦ୍ଧ- ତେ ଗୃହଂ କୁତ୍ର ? — ଶୁଦ୍ଧ- ତବ ଗୃହଂ କୁତ୍ର ?

ଅଶୁଦ୍ଧ- ମେ ପୁସ୍ତକଂ ଦେହି । — ଶୁଦ୍ଧ- ମମ ପୁସ୍ତକଂ ଦେହି ।

(ଖ) ଅଶୁଦ୍ଧ- ତ୍ୱା ସ ରକ୍ଷତି ଯତ୍ନେନ । — ଶୁଦ୍ଧ- ତ୍ୱାଂ ସ ରକ୍ଷତି ଯତ୍ନେନ ।

ମା ସ ଦ୍ୱେଷ୍ଟି ନିରନ୍ତରମ୍ । — ମାଂ ସ ଦ୍ୱେଷ୍ଟି ନିରନ୍ତରମ୍ ।

(ଗ) ଅଶୁଦ୍ଧ- ଗୁରୁଃ କୃପୟା ତ୍ୱା ମା ଚ ଉପଦିଶତି । — ଶୁଦ୍ଧ- ତ୍ୱାଂ ମାଂ ଚ ଉପଦିଶତି ।

ତେନୈବଂ କ୍ରିୟମାଣେ ବୋ ନଶ୍ଚ କା ହାନିଃ ? — ଯୁଷ୍ମାକମସ୍ମାକଂ ଚ କା ହାନିଃ ।

(ଘ) ଅଶୁଦ୍ଧ- ରାମଃ ମନସା ତ୍ୱା ପଶ୍ୟତି । — ଶୁଦ୍ଧ- ରାମଃ ମନସା ତ୍ୱାଂ ପଶ୍ୟତି ।

(ଙ) ଅଶୁଦ୍ଧ- ଦେବ ! ମା ରକ୍ଷ । — ଶୁଦ୍ଧ- ଦେବ ! ମାଂ ରକ୍ଷ ।

ଶ୍ଲୋକପ୍ରୟୋଗଃ । (ଅସ୍ମଦ୍, ଯୁଷ୍ମଦ୍, ତଦ୍, ଯଦ୍ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ସହିତ)

(କ) ଯାଂ ଚିନ୍ତୟାମି ସତତଂ ମୟି ସା ବିରକ୍ତା ।
ସାପ୍ୟନ୍ୟମିଚ୍ଛତି ଜନଂ ସଜନୋଽନ୍ୟସକ୍ତଃ ।
ଅସ୍ମତ୍କୃତେ ଚ ପରିତୁଷ୍ୟତି କାଚିଦନ୍ୟା
ଧିକ୍ତାଂ ଚ ତଂ ଚ ମଦନଂ ଧିଗିମାଂ ଚ ମାଂ ଚ ॥ (ନୀତିଶତକମ୍)

(ଖ) ଯୂୟଂ ବୟଂ ବୟଂ ଯୂୟମିତ୍ୟାସୀନ୍ ମତିରାବୟୋଃ ।
କିଂ ଜାତମଧୁନା ଯେନ ଯୂୟଂ ଯୂୟଂ ବୟଂ ବୟମ୍ ॥ (ବୈରାଗ୍ୟଶତକମ୍)

(ଗ) ସର୍ବସ୍ୟ ଚାହଂହୃଦି ସନ୍ନିବିଷ୍ଟଃ
ମତ୍ତଃ ସ୍ମୃତିର୍ଜ୍ଞାନମପୋହନଂ ଚ । ଗୀତା-୧୫.୧୫

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତି ଏକବଚନ-

ତଦ୍- **ସଃ** ମମ ଭ୍ରାତା, **ତତ୍** ମମ ପୁସ୍ତକମ୍, **ସା** ମମ ଭଗିନୀ ।

ଯଦ୍- **ଯଃ** ବିଦ୍ୟାଳୟଂ ଗଚ୍ଛତି ସଃ ମେ ମିତ୍ରମ୍ ।

ତବହସ୍ତେ **ଯତ୍** ବିଦ୍ୟତେ ତତ୍ ଚିତ୍ରମ୍ ।

ଯା ଗୃହେ ତିଷ୍ଠତି ସା ମମ ମାତା ।

କିମ୍- ତତ୍ର କଃ ଗଚ୍ଛତି ?

ବାଳକସ୍ୟ ମୁଖେ କିମ୍ ଅସ୍ତି ?

ସା ବାଳିକା କା ?

ଇଦମ୍- ଅୟଂ ବାଳକଃ ଚତୁରଃ ।

ଇଦଂ ଚିତ୍ରଂ ମନୋହରମ୍ ।

ଇୟଂ ଦେବୀ ସଦ୍‌ଗୁଣଯୁକ୍ତା ।

ଅସ୍ମଦ୍- ଅହଂ ଶିକ୍ଷକସ୍ୟ ଅଭିପ୍ରାୟଂ ଜାନାମି ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- ତ୍ୱଂ ଦେବାଳୟଂ ଗଚ୍ଛ ।

ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ଦ୍ୱିବଚନ-

ତଦ୍- ତୌ ବାଳକୌ ଗଚ୍ଛତଃ ।

ତେ ପୁସ୍ତକେ ଗୃହେ ତିଷ୍ଠତଃ । (ସେହି ଦୁଇଟି)

ତେ ଲତେ ପୁଷ୍ପିତେ । (ସେହି ଦୁଇଟି)

ଯଦ୍- ତୌ ମମ ଭ୍ରାତରୌ ଯୌ ବିଦ୍ୟାଳୟଂ ଗଚ୍ଛତଃ ।

ତେ ଏବ ବାଳାୟ ରୋଚେତେ ଯେ ଚିତ୍ରେ ସୁନ୍ଦରେ ସ୍ତଃ । (ସେହି ଦୁଇଟି ପିଲାକୁ ଭଲ ଲାଗୁଛି)

ଯେ ବାଳିକେ ସଭାୟାଂ ନ ତିଷ୍ଠତଃ ତେ ନିନ୍ଦନୀୟେ ।

କିମ୍- ରାମେଣ ସହ କୌ ବନଂ ଗତୌ ?

କେ ତତ୍ର ତିଷ୍ଠନ୍ତି ?

କେ ବାଳିକେ ତତ୍ର ଗତେ ? (କେଉଁ ଦୁଇଟି ଝିଅ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ)

ଇଦମ୍- ଇମୌ ବାଳକୌ ନେତାରୌ ଭବିଷ୍ୟତଃ ।

ଇମେ ଫଳେ ମଧୁରେ ସ୍ତଃ ।

ଇମେ ମାଳେ ରାମାୟାଃ । (ଏହି ଦୁଇଟି ମାଳା ରାମାର)

ଅସ୍ମଦ୍- ଆବାମ୍ ଅତ୍ର ଆଗମିଷ୍ୟାବଃ ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- ଯୁବାଂ କିଂ ପଠଥଃ ?

ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ବହୁବଚନ-

ତଦ୍- ତେ ମୋହନସ୍ୟ ପୁତ୍ରାଃ ସନ୍ତି ।

ତାନି ମାଧବସ୍ୟ ପୁସ୍ତକାନି ସନ୍ତି ।

ତାଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ନଦୀଂ ଗଚ୍ଛନ୍ତି ।

ଯଦ୍- ଯେ ପରିଶ୍ରମଂ କୁର୍ବନ୍ତି ତେ ସଫଳାଃ ଭବନ୍ତି ।

ଯାନି ପୁସ୍ତକାନି ପାଠାଗାରେ ସନ୍ତି ତାନି ନୂତନାନି ।

ଯାଃ ନଦ୍ୟଃ ସୁନାବ୍ୟାଃ ତାଃ ପୂଜ୍ୟାଃ ।

କିମ୍, ଇଦମ୍- ଇମେ ସର୍ବେ କେ ସନ୍ତି ?

ଇମାନି ସର୍ବାଣି କାନି ?

ଇମାଃ ସର୍ବାଃ କାଃ ?

ଅସ୍ମଦ୍- ବୟଂ ତ୍ୱାଂ ସାଦରଂ ନମାମଃ ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- ଯୂୟଂ ଭାରତବର୍ଷସ୍ୟ ସେବାଂ କୁରୁତ ।

ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍- ସଃ ତଂ ବାଳକଂ କଥଂ ନ ଜାନାତି ?

ତ୍ୱଂ ତତ୍ ପତ୍ରମ୍ ଆନୟ ।

ତାଂ ଲତାଂ ଛାଗଃ ଖାଦତି ।

ଯଦ୍- ଯଂ ପୃଚ୍ଛସି ତଂ ଜାନାସି କିମ୍ ?

ଯତ୍ କିଂଚିତ୍ ଧନଂ ଦେହି ।

ଯାଂ ବାଳିକାଂ ପଶ୍ୟସି ସା ରାମସ୍ୟ ଭଗିନୀ ।

କିମ୍- କଂ ବାଳକମ୍ ଆହ୍ୱୟସି ?

କଂ ଫଳମ୍ ଇଚ୍ଛସି ?

କାଂ ଦେବୀଂ ପୂଜୟସି ?

ଇଦମ୍- ଇମଂ ବାଳକଂ ନ ବଦ ।

ଇଦଂ ଫଳମ୍ ଆନୟ ।

ଇମାଂ ନାରୀଂ ପୃଚ୍ଛ ।

ଅସ୍ମଦ୍- ସଃ ମାଂ ନୟତି ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- ଅହଂ ତ୍ୱାଂ ପୃଚ୍ଛାମି ।

ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍- ସଃ ତେନ ସହ ବସତି ।

ତେନ ପାତ୍ରେଣ ସହ ଇଦଂ ପାତ୍ରମପି ଧାରୟ ।

ଅହଂ ତୟା ସହ ଉପବନଂ ଗମିଷ୍ୟାମି ।

ଯଦ୍- ଯେନ ପୁତ୍ରେଣ ସୁଖଂ ନାସ୍ତି ତେନ କୋ ଲାଭଃ ?

ଯେନ ଜ୍ଞାନେନ ମୁକ୍ତିର୍ନାସ୍ତି ତତ୍ କିଂ ଜ୍ଞାନମ୍ ।

ପଦ ବିନ୍ୟାସମାତ୍ରେଣ ଯୟା ନାପହୃତଂ ମନଃ ।

ତୟା କବିତୟା କିଂ ବା ତୟା ବନିତୟାଽଥବା ॥

କିମ୍- କେନ ଇଦଂ ପତ୍ରଂ ଲିଖିତମ୍ ।

କେନ କାରଣେନ ତ୍ୱଂ ଗୃହେ ନ ତିଷ୍ଠସି ?

କୟା ଭାଷୟା ତ୍ୱଂ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରଂ କରୋଷି ?

ଇଦମ୍- **ଅନେନ** ବାଳକେନ ସହ ମିତ୍ରତାଂ କୁରୁ ।

ଅନେନ ମିତ୍ରେଣ ସହ ବାର୍ତ୍ତାଳାପଂ କୁରୁ ।

ଅନୟା ରଚନୟା କିଂ ପ୍ରୟୋଜନମ୍ ?

ଅସ୍ମଦ୍- **ମୟା** କଥିତମ୍ ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- **ତ୍ୱୟା** ହସିତମ୍ ।

ଚତୁର୍ଥୀ ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍- **ତସ୍ମୈ** ଶ୍ରୀଗୁରବେ ନମଃ ।

ତସ୍ମୈ କୁଣ୍ଡଳାୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣମ୍ ଆନୟ ।

ତସ୍ୟୈ ଦେବ୍ୟୈ ନିବେଦୟାମି ।

ଯଦ୍, କିମ୍- **ଯସ୍ମୈ** କସ୍ମୈଚିଦ୍ ଦାତୁମିଚ୍ଛାମି ।

ଯସ୍ୟୈ କସ୍ୟୈଚିଦ୍ ଲେଖିତୁମିଚ୍ଛାମି ।

କିମ୍- **କସ୍ମୈ** ଦେବାୟ ହବିଷା ବିଧେମ ।

କସ୍ୟୈ ମୋଦକଂ ରୋଚତେ ?

ଇଦମ୍- **ଅସ୍ମୈ** କିଂ ରୋଚତେ ?

ଅସ୍ୟୈ ଅହଂ ଧନାନି ଦାସ୍ୟାମି ।

ଅସ୍ମଦ୍- **ମହ୍ୟଂ** ପୁସ୍ତକଂ ଦେହି ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- **ତୁଭ୍ୟଂ** ମୋଦକମ୍ ଆନୟାମି ।

ପଞ୍ଚମୀ ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍- **ତସ୍ମାତ୍** ତ୍ୱଂ ମହ୍ୟଂ କୁପ୍ୟସି ।

ତସ୍ୟାଃ ବିନା ମମ ଜୀବନଂ ଦୁଃଖଦମ୍ ।

ଯଦ୍- **ଯସ୍ମାତ୍** ହେତୋଃ ସଃ ନାଗଚ୍ଛତି ତଦହଂ ଜାନାମି ।

ଯସ୍ୟାଃ ଗତେ ତ୍ୱଂ ଚିନ୍ତାକୁଳଃ ଆସୀତ୍ ସା ଭୁବନେଶ୍ୱରେ ବର୍ତ୍ତତେ ।

କିମ୍- ତ୍ୱଂ **କସ୍ମାତ୍** କାରଣାତ୍ ଦୂରଦର୍ଶନଯନ୍ତ୍ରଂ ନ କ୍ରୀଣାସି ?

କସ୍ୟାଃ ନଦ୍ୟାଃ ତ୍ୱଂ ଜଳମ୍ ଆନୟସି ?

ଇଦମ୍- **ଅସ୍ମାତ୍** ବିଦ୍ୟାଳୟାତ୍ ବହିଃ ବାଳକାଃ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ।

ଅସ୍ୟାଃ ତ୍ୱଂ ପୁସ୍ତକଂ ନୟ ।

ଅସ୍ମଦ୍- **ମତ୍** ଦୂରଂ ତିଷ୍ଠ ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- **ତ୍ୱତ୍** ତୁ ମମ ସେବକଃ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତରଃ ।

ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍-	<u>ସଃ</u> ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ ଅସ୍ତି ।
	<u>ତସ୍ୟ</u> ମିତ୍ରସ୍ୟ ଦଶନଂ ସୁନ୍ଦରମ୍ ।
	<u>ତସ୍ୟାଃ</u> ଜନନ୍ୟାଃ ପୁତ୍ରଃ ଦେଶଭକ୍ତଃ ।
ଯଦ୍-	<u>ଯସ୍ୟ</u> ପରିଶ୍ରମଃ ତସ୍ୟ ସୁଖମ୍ ।
	<u>ଯସ୍ୟାଃ</u> ସମୀପେ ବିଦ୍ୟା ଅସ୍ତି ସା ଧନ୍ୟା ।
କିମ୍-	<u>କସ୍ୟ</u> ଗୃହେ ଚୌରଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ?
	<u>କସ୍ୟାଃ</u> ନଦ୍ୟାଃ ଜଳଂ ପବିତ୍ରମ୍ ?
ଇଦମ୍-	<u>ଅସ୍ୟ</u> ଜ୍ଞାନଂ ମୋକ୍ଷପ୍ରଦମ୍ ଅସ୍ତି ।
	<u>ଅସ୍ୟାଃ</u> ହୃଦୟଂ ନିର୍ମଳଂ ବର୍ତ୍ତତେ ।
ଅସ୍ମଦ୍-	<u>ମମ</u> ମାତା ଗୃହିଣୀ ଅସ୍ତି ।
ଯୁଷ୍ମଦ୍-	<u>ତବ</u> ପିତା ମାଂ ଜାନାତି ।

ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍-	ତସ୍ମିନ୍ ତସ୍ୟାଂ ବା ନ କୋଽପି ବିଶ୍ୱସିତି ।
ଯଦ୍-	ଯସ୍ମିନ୍ ଯସ୍ୟାଂ ବା ତସ୍ୟ ଅଚଳା ଭକ୍ତିଃ ସଃ ସା ବା ଅତ୍ର ବିଦ୍ୟତେ ।
କିମ୍-	କସ୍ମିନ୍ କସ୍ୟାଂ ବା ତବ ମନଃ ରମତେ ।
ଇଦମ୍-	ଅସ୍ମିନ୍ ଅସ୍ୟାଂ ବା ମମ ମନଃ ରମତେ ।
ଅସ୍ମଦ୍, ଯୁଷ୍ମଦ୍-	ଶିକ୍ଷକଃ ମୟି ତ୍ୱୟି ବା ଅନୁରାଗଂ ସୂଚୟତି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

(୧) ତଦ୍ ଶବ୍ଦରୂପୈଃ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

(କ) ଯଃ ଜନକପୁରୀମ୍ ଆଗତଃ ________ ଏବ ରାମଃ ।

(ଖ) ଯଂ ଯଂ ପଶ୍ୟସି ________ ________ ଦୀନଂ ବଚଃ ମା କଥୟ ।

(ଗ) ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ________ ପନ୍ଥାଃ ।

(ଘ) ଯସ୍ମୈ ତ୍ୱଂ ଯଚ୍ଛସି ________ ଏବ ଶତ୍ରୁଃ ଭବିଷ୍ୟତି ।

(ଙ) ଯସ୍ମାତ୍ ପଠସି ________ ସମ୍ମାନଂ କୁରୁ ।

(ଚ) ଯସ୍ମିନ୍ ଫଳକେ ତ୍ୱଂ ଲିଖସି ________ ଶ୍ୟାମପଟ୍ଟଃ ଅସ୍ତି ।

(୨) ଏକବଚନାନ୍ତାନାଂ ପୁରତଃ ବହୁବଚନାନ୍ତପଦାନି ଲିଖତ ।

ଉଦାହରଣମ୍- ଯଃ/ ସଃ <u>ଯେ/ ତେ</u> ।

(କ) ଯା / ସା / ________

(ଖ) ଯତ୍ / ତତ୍ ________

(ଗ) ଯମ୍ / ତମ୍ ________

(ଘ) ଯେନ / ତେନ ________

(ଙ) ଯସ୍ମୈ / ତସ୍ମୈ ________

(ଚ) ଯସ୍ମାତ୍ / ତସ୍ମାତ୍ ________

(ଛ) ଯସ୍ୟ / ତସ୍ୟ ________

(ଜ) ଯସ୍ମିନ୍ / ତସ୍ମିନ୍ ________

(୩) ଉଦାହରଣାନୁସାରଂ ପ୍ରଶ୍ନବାଚକସର୍ବନାମପଦାନାଂ ପୁରତଃ ତତ୍ ଶବ୍ଦରୂପାଣି ଲିଖତ ।

ଉଦାହରଣମ୍- କଃ/ କା / କିମ୍ ସଃ / ସା / ତତ୍ ।

(କ) କମ୍ / କାମ୍ / କିମ୍ ________

(ଖ) କେନ / କୟା / କେନ ________

(ଗ) କସ୍ମୈ / କସ୍ୟୈ / କସ୍ମୈ ________

(ଘ) କସ୍ମାତ୍ / କସ୍ୟାଃ / କସ୍ମାତ୍ ________

(ଙ) କସ୍ୟ / କସ୍ୟାଃ / କସ୍ୟ ________

(ଚ) କସ୍ମିନ୍ / କସ୍ୟାମ୍/ କସ୍ମିନ୍ ________

(୪) କୋଷ୍ଠକମଧ୍ୟାତ୍ ସମୁଚିତପଦଂ ନିରୂପ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

(କ) ________ ସଦାଚାରୀ, ________ ଏବ ସୁଖୀ । (ସଃ/ ଯଃ)

(ଖ) ________ ଅର୍ଥକରୀ, ________ ଏବ ପଠନୀୟା । (ଯା/ ସା)

(ଗ) ________ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦମ୍, ________ ଗ୍ରାହ୍ୟମ୍ । (ଯତ୍/ ତତ୍)

(ଘ) ________ ପ୍ରଜ୍ଞା ନାସ୍ତି, ଶାସ୍ତ୍ରଂ ________ କରୋତି କିମ୍ ? (ଯସ୍ୟ/ ତସ୍ୟ)

(ଙ) ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ________ ଆଚରତି, ଇତରଃ ଜନଃ ________ ଏବ କରୋତି । (ତତ୍ ତତ୍/ ଯତ୍ ଯତ୍)

(ଚ) ________ ଦେଶେ ନାର୍ଯ୍ୟ ପୂଜ୍ୟନ୍ତେ, ________ ଦେବା ରମନ୍ତେ । (ଯସ୍ମିନ୍/ ତସ୍ମିନ୍)

(ଛ) ________ ବିଦ୍ୟା ନାସ୍ତି, ________ ଭୁବି ଭାରଭୂତାଃ ସନ୍ତି । (ଯେଷାମ୍/ ତେ)

(ଜ) ________ କୀଦୃଶଃ ପିତା, ________ ବାଲଃ ନ ପାଠିତଃ ? (ଯେନ/ ସଃ)

(ଝ) ________ ନରାଃ ଧନ୍ୟାଃ, ________ ଶରୀରାଣି ଦେଶହିତାୟ ସମର୍ପିତାନି । (ଯେଷାମ୍/ ତେ)

(ଞ) ________ ଜଳମ୍ ଏବ ବହୂମୂଲ୍ୟମ୍, ________ ମରୁଭୂମ୍ୟାଂ ଲଭ୍ୟତେ । (ଯତ୍/ ତତ୍)

(୫) କୋଷ୍ଠକାତ୍ କିଂ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଯଥାର୍ଥରୂପଂ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନେ ଲିଖତ ।

(କ) ________ ନଦୀ ନଦୀତମା ମନ୍ୟତେ ? (କଃ, କା, କାମ୍)

(ଖ) ________ ଶ୍ରାନ୍ତଃ ନିଦ୍ରାମ୍ ଇଚ୍ଛତି ? (କଃ, କା, କିମ୍)

(ଗ) ________ ଭାବନୟା ତ୍ୱଂ ମାଂ ପଶ୍ୟସି ? (କୟା, କେନ, କସ୍ୟ)

(ଘ) ଦଶରଥଃ ________ ଅଧିକଃ ପ୍ରିୟଃ ଆସୀତ୍ ? (କସ୍ୟ, କସ୍ୟାଃ, କୟା)

(ଙ) ________ ନଗର୍ଯ୍ୟାଂ ତବ ନିବାସଃ ? (କସ୍ମିନ୍, କସ୍ୟାମ୍, କସ୍ମୈ)

(ଚ) ସା ________ ପ୍ରଥମା ଭବତି ? (କେଷୁ, କାସୁ, କେନ)

(୬) କୋଷ୍ଠକାତ୍ ସମୁଚିତପଦଚୟନଂ କୃତ୍ୱା ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ । (ଇଦମ୍ ଶବ୍ଦସ୍ୟ)

(କ) ________ ଦେବଦତ୍ତଃ । (ଇୟମ୍/ ଅୟମ୍)

(ଖ) ________ ଭ୍ରାତା ସୋମଦତ୍ତଃ । (ଅସ୍ୟ/ ଅସ୍ମିନ୍)

(ଗ) ________ ନଗରେ ଚୌରଃ ନାସ୍ତି । (ଅସ୍ମିନ୍/ ଅସ୍ୟ)

(ଘ) ________ ବାଳିକାୟାଃ ନାମ ବିଜୟା । (ଅସ୍ୟ/ ଅସ୍ୟାଃ)

(ଙ) ________ କମଳାନି ତଡ଼ାଗେଷୁ ବିକସନ୍ତି । (ଇମେ/ ଇମାନି)

(ଚ) ________ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ପତିବ୍ରତାଃ । (ଇମେ/ ଇମାଃ)

(୭) ଯୁଷ୍ମଦ୍ ଶବ୍ଦରୂପୈଃ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

(କ) ମମ ହସ୍ତେ ଲେଖନୀ ଅସ୍ତି, ________ ହସ୍ତେ କିମ୍ ଅସ୍ତି ?

(ଖ) ମୟା ପ୍ରଶଂସା ପ୍ରାପ୍ତା, ________ କିଂ ପ୍ରାପ୍ତମ୍ ?

(ଗ) ମହ୍ୟଂ ଦଧି ରୋଚତେ, ________ କିଂ ରୋଚତେ ?

(ଘ) ମୟି ଛାତ୍ରାଃ ଅନୁରକ୍ତାଃ, ________ କେ ଅନୁରକ୍ତାଃ ?

(ଙ) ତ୍ୱଂ ମାଂ ସ୍ମରସି, ଅହମପି ________ ସ୍ମରାମି ଇତି ସତ୍ୟମ୍ ।

ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ :

ଏକ (ନିତ୍ୟ ଏକବଚନାନ୍ତ) ପୁଂଲିଙ୍ଗରେ ସର୍ବଶବ୍ଦ, ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ ସର୍ବାଶବ୍ଦ ଓ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗରେ ସର୍ବଶବ୍ଦର ଏକବଚନର ରୂପପରି ଏହାର ରୂପ । ସଂଖ୍ୟାଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ଏକ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱିବଚନାନ୍ତ ଓ ବହୁବଚନାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ଯଥା- ଏକୌ = ଅନ୍ୟୌ, ଏକେଷାମ୍ = ପ୍ରଧାନାନାମ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏକୋଽନ୍ୟାର୍ଥେ ପ୍ରଧାନେ ଚ ପ୍ରଥମେ କେବଳେ ତଥା ।
ସାଧାରଣସମାନେଽଲ୍ପେ ସଂଖ୍ୟାୟାଂ ଚ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟତେ ॥

ଦ୍ୱି (ନିତ୍ୟ ଦ୍ୱିବଚନାନ୍ତ), ତ୍ରିଠାରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିତ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ । ଊନବିଂଶତି ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ ସର୍ବଦା ଏକବଚନାନ୍ତ କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କର ବିଶେଷ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ ହୁଏ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଇକାରାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକର ମତି ଓ ତ୍ କାରାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକର ଭୂଭୃତ୍ ଶବ୍ଦପରି ଏବଂ ଅକାରାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକର ଫଳ ଶବ୍ଦ ପରି ରୂପ ହୁଏ ।

ମୂଳଶବ୍ଦ	ପୁଂଲିଙ୍ଗ	କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ଏକ	ଏକଃ	ଏକମ୍	ଏକା
ଦ୍ୱି	ଦ୍ୱୌ	ଦ୍ୱେ	ଦ୍ୱେ
ତ୍ରି	ତ୍ରୟଃ	ତ୍ରୀଣି	ତିସ୍ରଃ

ଚତୁର୍	ଚତ୍ୱାରଃ	ଚତ୍ୱାରି	ଚତସ୍ରଃ
ପଞ୍ଚନ୍	ପଞ୍ଚ	ପଞ୍ଚ	ପଞ୍ଚ
ଷଷ୍	ଷଟ୍	ଷଟ୍	ଷଟ୍

ବିଭକ୍ତିଃ	ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ପ୍ରଥମା	ଏକଃ, ଦ୍ୱୌ, ତ୍ରୟଃ, ଚତ୍ୱାରଃ, ପଞ୍ଚ	ଏକମ୍, ଦ୍ୱେ, ତ୍ରୀଣି, ଚତ୍ୱାରି, ପଞ୍ଚ	ଏକା, ଦ୍ୱେ, ତିସ୍ରଃ, ଚତସ୍ରଃ, ପଞ୍ଚ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଏକମ୍, ଦ୍ୱୌ, ତ୍ରୀନ୍, ଚତୁରଃ, ପଞ୍ଚ	ଏକମ୍, ଦ୍ୱେ, ତ୍ରୀଣି, ଚତ୍ୱାରି, ପଞ୍ଚ	ଏକା, ଦ୍ୱେ, ତିସ୍ରଃ, ଚତସ୍ରଃ, ପଞ୍ଚ
ତୃତୀୟା	ଏକେନ, ଦ୍ୱାଭ୍ୟାମ୍, ତ୍ରିଭିଃ, ଚତୁର୍ଭିଃ, ପଞ୍ଚଭିଃ	(ତୃତୀୟାଠାରୁ ସପ୍ତମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରୂପ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ରୂପ ସହିତ ସମାନ)	ଏକୟା, ଦ୍ୱାଭ୍ୟାମ୍, ତିସୃଭିଃ, ଚତସୃଭିଃ, ପଞ୍ଚଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଏକସ୍ମୈ, ଦ୍ୱାଭ୍ୟାମ୍, ତ୍ରିଭ୍ୟଃ, ଚତୁର୍ଭ୍ୟଃ, ପଞ୍ଚଭ୍ୟଃ		ଏକସ୍ୟୈ, ଦ୍ୱାଭ୍ୟାମ୍, ତିସୃଭ୍ୟଃ, ଚତସୃଭ୍ୟଃ, ପଞ୍ଚଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଏକସ୍ମାତ୍, ଦ୍ୱାଭ୍ୟାମ୍, ତ୍ରିଭ୍ୟଃ, ଚତୁର୍ଭ୍ୟଃ, ପଞ୍ଚଭ୍ୟଃ		ଏକସ୍ୟାଃ, ଦ୍ୱାଭ୍ୟାମ୍, ତିସୃଭ୍ୟଃ, ଚତସୃଭ୍ୟଃ, ପଞ୍ଚଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଏକସ୍ୟ, ଦ୍ୱୟୋଃ, ତ୍ରୟାଣାମ୍, ଚତୁର୍ଣ୍ଣାମ୍, ପଞ୍ଚାନାମ୍		ଏକସ୍ୟାଃ, ଦ୍ୱୟୋଃ, ତିସୃଣାମ୍, ଚତସୃଣାମ୍, ପଞ୍ଚାନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଏକସ୍ମିନ୍, ଦ୍ୱୟୋଃ, ତ୍ରିଷୁ, ଚତୁର୍ଷୁ, ପଞ୍ଚସୁ		ଏକସ୍ୟାମ୍, ଦ୍ୱୟୋଃ, ତିସୃଷୁ, ଚତସୃଷୁ, ପଞ୍ଚସୁ

ଷଷ୍ ଓ ଅଷ୍ଟନ୍ ଶବ୍ଦର ତିନି ଲିଙ୍ଗରେ ପ୍ରଥମା ଠାରୁ ସମ୍ବୋଧନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଥାକ୍ରମେ ଏହିପରି ରୂପ ହୁଏ । ଷଷ୍- ଷଟ୍, ଷଟ୍, ଷଡ୍‌ଭିଃ, ଷଡ୍‌ଭ୍ୟଃ, ଷଡ୍‌ଭ୍ୟଃ, ଷଣ୍ଣାମ୍, ଷଟ୍‌ସୁ, ଷଟ୍ । ଅଷ୍ଟନ୍- ଅଷ୍ଟ / ଅଷ୍ଟୌ, ଅଷ୍ଟ / ଅଷ୍ଟୌ, ଅଷ୍ଟଭିଃ / ଅଷ୍ଟାଭିଃ, ଅଷ୍ଟଭ୍ୟଃ / ଅଷ୍ଟାଭ୍ୟଃ, ଅଷ୍ଟଭ୍ୟଃ / ଅଷ୍ଟାଭ୍ୟଃ, ଅଷ୍ଟାନାମ୍, ଅଷ୍ଟସୁ / ଅଷ୍ଟାସୁ, ଅଷ୍ଟ / ଅଷ୍ଟୌ ।

ଏକଠାରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ବିଶେଷଣ ହୋଇ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଅନ୍ତି । ଯଥା- ଏକଃ ନରଃ, ଏକା ନାରୀ, ଏକଂ ଫଳମ୍, ଦ୍ୱୌ ନରୌ, ଦ୍ୱେ ନାର୍ଯ୍ୟୌ, ଦ୍ୱେ ଫଳେ ଇତ୍ୟାଦି । ସପ୍ତନ୍, ନବନ୍, ଦଶନ୍, ଏକାଦଶନ୍, ଦ୍ୱାଦଶନ୍, ତ୍ରୟୋଦଶନ୍, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶନ୍, ପଞ୍ଚଦଶନ୍, ଷୋଡ଼ଶନ୍, ସପ୍ତଦଶନ୍ ଓ ଅଷ୍ଟାଦଶନ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପଞ୍ଚନ୍ ଶବ୍ଦରୂପପରି ।

ପୂରଣବାଚକ ଶବ୍ଦ

ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ	କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ
ପ୍ରଥମଃ	ପ୍ରଥମା	ପ୍ରଥମମ୍
ଦ୍ୱିତୀୟ	ଦ୍ୱିତୀୟା	ଦ୍ୱିତୀୟମ୍
ତୃତୀୟଃ	ତୃତୀୟା	ତୃତୀୟମ୍
ଚତୁର୍ଥଃ	ଚତୁର୍ଥୀ	ଚତୁର୍ଥମ୍
ପଞ୍ଚମଃ	ପଞ୍ଚମୀ	ପଞ୍ଚମମ୍
ଷଷ୍ଠଃ	ଷଷ୍ଠୀ	ଷଷ୍ଠମ୍
ସପ୍ତମଃ	ସପ୍ତମୀ	ସପ୍ତମମ୍
ଅଷ୍ଟମଃ	ଅଷ୍ଟମୀ	ଅଷ୍ଟମମ୍

ନବମଃ	ନବମୀ	ନବମମ୍
ଦଶମଃ	ଦଶମୀ	ଦଶମମ୍
ଏକାଦଶଃ	ଏକାଦଶୀ	ଏକାଦଶମ୍

ଊନବିଂଶତିଠାରୁ ପଞ୍ଚାଶତ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ

(ପ୍ରାତିପଦିକ)

୧୯- ଊନବିଂଶତି, ଏକୋନବିଂଶତି, ନବଦଶନ୍, ୨୦- ବିଂଶତି, ୨୧- ଏକବିଂଶତି, ୨୨- ଦ୍ୱାବିଂଶତି, ୨୩- ତ୍ରୟୋବିଂଶତି, ୨୪- ଚତୁର୍ବିଂଶତି, ୨୫- ପଞ୍ଚବିଂଶତି, ୨୬- ଷଡ୍‌ବିଂଶତି, ୨୭- ସପ୍ତବିଂଶତି, ୨୮- ଅଷ୍ଟାବିଂଶତି, ୨୯- ନବବିଂଶତି, ଏକୋନତ୍ରିଂଶତ୍, ଊନତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୦- ତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୧- ଏକତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୨- ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୩- ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୪- ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୫- ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୬- ଷଟ୍‌ତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୭- ସପ୍ତତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୮- ଅଷ୍ଟତ୍ରିଂଶତ୍, ୩୯- ନବତ୍ରିଂଶତ୍, ଏକୋନଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ଊନଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୦- ଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୧- ଏକଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୨- ଦ୍ୱିଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୩- ତ୍ରୟଶ୍ଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୪- ଚତୁଶ୍ଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୫- ପଞ୍ଚଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୬- ଷଟ୍‌ଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୭- ସପ୍ତଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୮- ଅଷ୍ଟଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ୪୯- ନବଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ଏକୋନପଞ୍ଚାଶତ୍, ୫୦- ପଞ୍ଚାଶତ୍, ୬୦- **ଷଷ୍ଟି**, ୭୦- ସପ୍ତତି, ୮୦- ଅଶୀତି, ୯୦- ନବତି, ୧୦୦- ଶତମ୍ ।

୧୦୦ରୁ ୨୦୦ ବା ୩୦୦ରୁ ୪୦୦ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ସଂସ୍କୃତରେ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅଧିକ ବା ଉତ୍ତର ଶବ୍ଦ ଲଗାଇ କରାଯାଏ । ଯଥା-

୧୦୧- ଏକୋତ୍ତରଶତମ୍ ବା ଏକାଧିକଶତମ୍ ।

୧୮୯୨- ଦ୍ୱିନବତ୍ୟଧିକାଷ୍ଟଶତାଧିକସହସ୍ରମ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ବିଶେଷଣଗୁଡ଼ିକ ଏକବଚନାନ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ବିଶେଷ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଯଥା-

ବିଂଶତିଃ ବାଳକାଃ ।

ତ୍ରିଂଶତ୍ ଫଳାନି ।

ଶତମ୍ ଅଶ୍ୱାଃ ।

ଦୁଇଗୁଣ ବା ବହୁଗୁଣ ବୁଝାଇଲେ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱିବଚନାନ୍ତ ବା ବହୁବଚନାନ୍ତ ହୁଏ । ଯଥା-

ଦ୍ୱେବିଂଶତୀ, ତିସ୍ରଃ ବିଂଶତୟଃ, ଦ୍ୱେ ଶତେ,

ଚତ୍ୱାରିଶତାନି, ପଞ୍ଚ ସହସ୍ରାଣି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। **କୋଷ୍ଠକମଧ୍ୟାତ୍ ଉପଯୁକ୍ତପଦଂ ନିରୂପ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।**

(କ) ଗୃହେ ________ ବାଳିକେ ପଠତଃ । (ଦ୍ୱୌ / ଦ୍ୱେ)

(ଖ) ଅତ୍ର ________ ଲେଖନ୍ୟୌ ସ୍ତଃ । (ଦ୍ୱୌ / ଦ୍ୱେ)

(ଗ) ବୃକ୍ଷେ ________ ବାନରୌ ତିଷ୍ଠତଃ । (ଦ୍ୱୌ / ଦ୍ୱେ)

(ଘ) ________ ବାଳକାଃ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି । (ତ୍ରୟଃ / ତ୍ରୀଣି)

(ଙ) ________ ନଦ୍ୟଃ ବହନ୍ତି । (ଚତ୍ୱାରି / ଚତସ୍ର)

(ଚ) ମମ ________ ମିତ୍ରାଣି ଗଚ୍ଛନ୍ତି । (ତିସ୍ରଃ / ତ୍ରୀଣି)

୨। କୋଷ୍ଠକମଧ୍ୟାତ୍ ଶୁଦ୍ଧପଦଂ ନିର୍ବାଚୟତ ।

(କ) ତତ୍ର ________ ମୁନୟଃ ବସନ୍ତି । (ଚତ୍ୱାରଃ, ଚତସ୍ରଃ)

(ଖ) ZZâ________ ଲତାଃ ବିଲସନ୍ତି । (ପଞ୍ଚ / ପଞ୍ଚାଃ)

(ଗ) ତତ୍ର ________ ଫଳାନି ସନ୍ତି । (ପଞ୍ଚ / ପଞ୍ଚାନି)

୩। ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟାନି ସଂଶୋଧୟତ ।

(କ) ଅହମ୍ ଏକଂ କନ୍ୟାଂ ପଶ୍ୟାମି ।

(ଖ) ଦଶରଥସ୍ୟ ଚତ୍ୱାରି ପୁତ୍ରାଃ ଆସନ୍ ।

(ଗ) ଆମ୍ରମ୍, ବିଲ୍ୱମ୍, ନାରିକେଳମ୍ ଇତି ତିସ୍ରଃ ଫଳାନି ।

୪। ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

(କ) ଦିବସେ ________ ସନ୍ଧ୍ୟେ ଭବତଃ, ପ୍ରାତଃ ସାୟଂ ଚ । (ଦ୍ୱି)

(ଖ) ଏକସ୍ମିନ୍ ହସ୍ତେ ________ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠଃ ଭବତି । (ଏକ)

(ଗ) କାଳିଦାସସ୍ୟ ________ ମହାକାବ୍ୟେ ସ୍ତଃ । (ଦ୍ୱି)

(ଘ) କାଳିଦାସସ୍ୟ ________ ନାଟକାନି ସନ୍ତି । (ତ୍ରି)

(ଙ) ବେଦାଃ ________ ସନ୍ତି । (ଚତୁର)

(ଚ) ମାସେ ________ ପକ୍ଷୌ ଭବତଃ, ଶୁକ୍ଳଃ କୃଷ୍ଣଃ ଚ । (ଦ୍ୱି)

(ଛ) ହସ୍ତେ ________ ଅଙ୍ଗୁଲ୍ୟଃ ସନ୍ତି । (ପଞ୍ଚନ୍)

(ଜ) ବର୍ତ୍ତମାନ-ଭୂତ-ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଇତି ________ କାଳାଃ । (ତ୍ରି)

(ଝ) ଏକବଚନମ୍-ଦ୍ୱିବଚନମ୍-ବହୁବଚନମ୍ ଇତି ________ ବଚନାନି ସନ୍ତି । (ତ୍ରି)

(ଞ) ପ୍ରଥମପୁରୁଷଃ, ମଧ୍ୟମପୁରୁଷଃ, ଉତ୍ତମପୁରୁଷଃ ଇତି ________ ପୁରୁଷାଃ ଭବନ୍ତି । (ତ୍ରି)

(ଟ) ମାନବସ୍ୟ ________ ହସ୍ତୌ ସ୍ତଃ । (ଦ୍ୱି)